

A DOUA VENIRE A MĂNTUITORULUI

ȘI IARĂȘ VA SĂ VINĂ CU MĂRIRĂ SĂ JUDECE VIII ȘI MORTII

În studiul de față ne-am propus să punem în adevărată lumină exegetică și dogmatică, punctul cel mai discutat din creștinism, a două venire a Mântuitorului: nu faptul în sine care e incontestabil, fiind dogmă de credință, ci modul în care va decurge.

Chestiunea pare a fi speculativă și fără o prea mare importanță pentru viața noastră. Totuși, din studiul de față, ne vom convinge că problema aceasta e o problemă vitală pentru creștinism, care atinge atât viața intimă a fiecărui creștin, cât și monstruoșitatea tuturor faptelor care se perindează pe sub ochii noștri. Ea ne va ajuta să vedem în lumină supranaturală și nenorocirile cele mai mari, cari se abat în veacul de acum asupra omenirii. Căci nedreptatea lucrează pe pământ, dar va sosi momentul când Mântuitorul va restabili dreptatea, ucit pe pământ, la a doua Sa venire. — Iată idea ce ne preocupă.

Până atunci răul nu numai că nu se va extirpa, ci va crește mereu, mai ales prin *Apostasia* (Mt. 24, 10—12; Mc. 13, 12; Lc. 21, 16—17; II Tes. 2, 3; Apoc. 12, 7—12) care va pregăti calea lui *Anticrist*, după cum apare din ep. către Tes. 2, 3—8: „Căci va veni mai înainte *pădășirea* (*Apostasia*), și se va arăta *omul păcatului*, fiul pieririi, (*Anticrist*) potrivit acela, carele se va înălța mai pe sus decât tot ce se zice Dumnezeu, sau se cinstește: așa încât va ședea în biserică lui Dumnezeu, arătându-se pe sine, cumcă ar fi el Dumnezeu... Și atunci se va arăta acest *fărădelege*, pe carele Domnul Isus îl va omorî cu suflarea gurii sale, și-l va pierde cu *arătarea ventrului sale*”.

Așa că succesiunea faptelor va fi următoarea: — a) „părăsirea” = apostasia; — b) „omul păcatului” = Anticrist; — c) pe carele „Domnul... îl va omorî... și-l va pierde cu *arătarea ventrului sale*” = Hristos la a doua sa venire¹⁾.

Până aici sunt de acord aproape toți exegeții. Lupta și neîn-

¹⁾ Despre sfârșitul lumii vezi interesante articole ale păr. Dumitru Neda publicate în ultimelile numere din „Cultura Creștină” anul trecut.

țelegerea începe cu a doua venire a lui Isus: ce va face Isus? Cât va rămânea pe pământ? Se va sfârși lumea în acel moment? Va fi atunci judecata din urmă, după care să urmeze veșnicia? Răspunsurile se reduc la trei sisteme, cari sa'u războit și se vor mai război între ele până la sfârșitul lumii:

I. *Sistemul Judaic*: Faptele lui Mesia vor fi următoarele:

1. Învierea morților; — 2. Judecata socială contra neamurilor dușmane; — 3. Impărăția mesianică, împărăția păcii pe pământ.

II. *Sistemul Sf. Augustin, sau combaterea sistemului milenarist*. — Sf. Aug. și cu el teologii moderni, în tratatele despre cele din urmă „*De civitatibus*”, sunt de părerea că imediat va începe viața veșnică; care va fi precedată de două momente:

1. Învierea morților; — 2. Judecata din urmă. Lumea prin urmare se va sfârși cu venirea lui Isus.

III. *Sistemul Părinților milenariști*: Sfinții Părinți însă, bazați pe Sf. Scriptură, altfel explică lucrurile. Adecă, cu distrugerea lui Anticrist prin venirea lui Isus, lumea nu se va sfârși, ci va continua să dăinuiește încă mult timp, cu deosebirea că Isus va restabili pacea și dreptatea pe pământ. Hristos, în momentul arătării sale, nu va distruge lumea cum susțin Teologii, ci pe dușmanii *păcii* și ai *dreptății* din lume, cari sunt *lumea imorală și diavolul*. De aceea între arătarea lui Isus și sfârșitul lumii, pun următoarele fapte:

1. Întâia Înviere sau a *dreptilor*; — 2. Judecata universală; — 3. Impărăția mesianică; — 4. A doua Înviere — sau a aceloră, cari n'au înviat la întâia; — 5. Judecata din urmă.

Fundamentul acestor sisteme se află în sf. Scriptură, atât a Vechiului cât și a Noului Testament, căci în Vechiul Testament se descriu două figuri ale Mântuitorului, după cum să referă la întâia sau la a doua venire. Isus în prima sa venire e prezentat ca Răscumpărătorul lumii, de unde Mesia răbdător, umil, etc., a doua oară va veni ca să fie glorificat, de unde Mesia triumfător, rege, judecător, care va pune sub picioarele sale pe toți dușmanii săi.

Acum, dintre toate popoarele cei care așteptau mai mult pe Isus erau Evreii. Cărțile Sfinte le spuneau că Mesia va veni să judece lumea și să întemeieze împărăția mesianică, regele căreia va fi chiar Mesia cu sediul la Ierusalim. Părtașii împărăției vor fi dreptii rămași la judecată și dreptii înviați; de aici discuțiile despre Înviere, în legătură cu împărăția, mai ales între Farisei și Saducei²⁾.

²⁾ Cf. Chr. Marrondo, *Estudios milenarios*, cap. III. Jaén 1922; H. Dieckmann, *De Ecclesia I. Friburgi Brisgoviae*, 1925, pagg. 14—40; J. Tixeront, *Histoire des Dogmes*, vol. I. Paris, 1915, pag. 30 sqq.; M. J. Lagrange, *Le Messianisme chez*

Acesta era mediul în care Dumnezeu a trimis pe Fiul său cel născut din muiere; într-ale sale a venit și ai săi pe dânsul nu l-au primit, ci l-au respins. Din ce cauză? N'a fost El Mesia anunțat de Vechiul Testament? Dela soluția acestei probleme începe polemica exegetică judeo-creștină. Evreii știu una: Mesia va fi triumfător și va întemela împărăția sa glorioasă etc. Decât, Isus a pățimit și a murit; deci, el nu e Mesia (Cfr. Fapt. Ap. 26, 23).

Unii dintre scriitorii creștini, în frunte cu sf. Augustin, susțin că Evreii au greșit în conceptul lor despre Mesia triumfător și glorios, căci locurile din Scriptură cari tratează despre acest lucru, trebuiesc interpretate în sens spiritual sau alegoric.

Părinții primelor patru veacuri fac însă următoarea distincție: Evreii au greșit, nu pentru că așteptau pe Răscumprătorul glorios, ci pentru că așteptându-l în acest fel au neglijat cu totul figura suferindă — a trimisului lui Dumnezeu. Astfel se naște greșala și confuzia fără sfârșit. Susținătorii acestei idei sunt părinții milenariști, sf. Iustin, sf. Ireneu, etc., iar fundamentul și punctul controverselor, pe lângă Vechiul Testament, e și N. Testament¹⁾.

Cel mai clasic e următorul; „Și am văzut înger pogorându-se din ceriu, având cheia adâncului și lanț mare în mâna sa. Și a prins pe bălaur, pe șarpele vechiu, carele este diavolul și satana, și l-a legat pe el o mie de ani. Și l-a aruncat pe el în adânc, și l-a închis, și a pus pecete peste el, ca să nu înșale mai mult pe neamuri până se vor împlini o mie de ani; și după aceasta trebuie să se deslege el puțină vreme.

les Julia, Paris, 1909. A. Hilgenfeld, *Messias Judaeorum*, Lipsiae, 1869; P. F. Campaux, *De Prophetis Messianicis* A. T., Romae, 1935; *Sbracki Billarbeck*, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midraah L.* (München 1922, pag. 172 urm. și 608 urm.

¹⁾ I. Tes. 4, 16—17: „Căci însuși Domnul... se va pogori din ceriu, și cei morți întru Hristos vor învia întâia. — După aceea noi ce viim împreună cu dânsul ne vom răpi în nori, ca să-l întâmpinăm pe Domnul în văzduh; — I. Cor. 15, 51—52: „Nu toți vom adormi, însă toți ne vom schimba... morții se vor scula nestricați, și noi ne vom schimba; I. Cor. 15, 22—23: „Așa și întru Hristos toți vor învia; fleștecările întru a sa rădăială, începătura Hristos, după aceea cei cel sunt ai lui Hristos întru viața lui; apoi sfârșitul, cându și va da împărăția lui Dumnezeu și Tatălui, când va strica toată domnia și toată stăpânia, și puterea. Căci se cade lui a împărăți, până ce va pune pe toți vrășmașii săi sub picioarele sale. Vrășmașul cel de pe urmă, moartea, se va surpa, pentru că toate le-a supus supț picioarele lui... Și dacă se vor supune laie toate, atunci și însuși Fiul se va supune celui ce l-a supus lui toate, ca să fie Dumnezeu tot întru toate”. Evrei 2, 8: „Și dacă i-a supus lui toate, nimica nu a lăsat lui neapus. Ci acum îned nu vedem supuse lui toate”. Apoc. 11, 15: „Împărăția lumii acesteia a ajuns să fie a Domnului nostru și a Hristosului lui...”.

Și am văzut scaune (și au șezut pe ele, și li-s'a dat lor judecată), și sufletele celor tăiați pentru mântuirea lui Isus și pentru cuvântul lui Dumnezeu, și ceice nu s'au închinat fiarei, nici chipului ei, și nu au primit semn în fruntea sa; și au viețuit și au împărățit cu Hristos o mie de ani. Aceasta este învierea cea dintâiu, *ἀνάστασις*. Fericit și sfânt e celce are parte întru învierea cea dintâiu; întru aceștia moartea cea de a doua nu are putere, ci vor fi preoți ai lui Dumnezeu și ai lui Hristos, și vor împărăți cu el o mie de ani... Și am văzut scaun alb mare și pe cel ce ședea pe el, de a căruia față a fugit pământul și ceriul, și loc nu s'a aflat lor. Și am văzut morți, pe cei mici, și pe cei mari, stând înaintea lui Dumnezeu. Și cărțile s'au deschis;... și s'au judecat morții din cele scrise în cărți după faptele lor. Și marea a dat dintru sine pe cei morți; și moartea și iadul a dat din sine pe cei morți; și a fost judecat fleștecine după faptele sale. Și moartea și iadul au fost aruncați în cuptorul cel de foc: aceasta este moartea cea de a doua. Și care nu s'a aflat scris în cartea vieții, a fost aruncat în cuptorul cel de foc” (Apoc. 20, 1—15).

Deși s'ar părea că acest text este clar ca lumina soarelui, totuși e crucea și chinul telogilor și exegeților vechi și moderni.

Punctul controverselor îl formează chestiunea dacă *acea împărăție* e prezentă sau viitoare, adică după a doua venire a lui Isus. Părinții milenariști susțin că *acea împărăție* e viitoare, aci pe pământ; alții în frunte cu sf. Augustin confundă *acea împărăție* cu veacurile prezente cari au început cu întâia venire. Părinții milenariști disting între „*patimile lui Hristos*” și „*măririle ce vor să vină*” (I Petr. 1, 11) aci pe pământ, propunând atât Evreilor cât și creștinilor ca în acest fel să înțereze sf. Scriptură, după cum va apare din cursul acestui tratat. Pentru ca chestiunea să fie cât mai clar redată vom trata despre:

I. Sistemul părinților milenariști despre a doua venire a Mântuitorului. — II. Sistemul antimilenarist. — Părerea noastră despre aceste două sisteme, din punct de vedere: 1. Dogmatic; 2. Exegetic.

I. SISTEMUL PĂRINȚILOR MILENARIȘTI DESPRE A DOUA VENIRE A MÂNTUITORULUI

Din punct de vedere etimologic, milenarismul (=chiliasmul) vine dela cuvântul grecesc *χίλια* (Apoc. 20, 1—6) și e cunoscut ca o erezie ce atribuie sfântilor, după a doua venire a lui Isus, plăceri trupești timp de o mie de ani pe pământ. Ba chiar și unii autori

rău informați afirmă așa ceva¹⁾. E adevărat că au fost unii milenariști ca Cerint și ca Nepos, cari au afirmat astfel de lucruri după cum vom vedea, dar acesta nu e un motiv de a ponegri milenarismul din Apocalips, apoi al sf. Justin, Ireneu, Ambrosiu etc., și a scriitorilor Tertulian, Lactanțiu, etc., care, bine studiat, apare ca un sistem, ca o doctrină bine precizată, după care la a doua venire vor fi două judecăți: una universală sau a viilor, alta finală sau a morților; deasemenea două învieri: întâia a sfinților înainte de judecata universală, alta a celor răi, înainte de judecata finală; între aceste două judecăți va fi împărăția de o mie de ani. (Apoc. 20)²⁾.

Autorii acestui sistem înainte de toate fac distincție clară între întâia și a doua venire a lui Isus, fapt descoperit și în V. T. după cum zice sf. Petru (Fapt. Ap. 3, 19—21). Acum, întâia venire este un fapt istoric; a doua trebuie să o așteptăm. Evreii însă nu puteau percepe așa ceva, ci au fost, sunt și vor fi, tot întru așteptarea primei învieri. Adevărul însă e cu totul altul: Isus a venit odată, s'a înălțat la ceruri, șede de a dreapta Tatălui, ca apoi la timpul stabilit să vină a două oară să restabilească dreptatea și pacea pe pământ în așa fel ca primul act al Mântuitorului să fie:

1. Învierea dreptilor și schimbarea unora dintre cei vii

După doctrina sfinților părinți milenariști, învierea morților se va efectua în două momente diferite: la arătarea Domnului și la sfârșitul împărăției de o mie de ani. Toți cari se vor bucura de întâia înviere nu numai că vor fi fericiți, dar vor participa și de puterea judecătorească a lui Isus. — Doctrina despre învierea dreptilor se află clar propusă în *Didache*, care vorbind despre semnele

¹⁾ În zilele noastre aproape toți cari tratează despre milenarism, se folosesc de *L. Gry* „Le millénarisme dans son origine et ses développements” și deși iau din el și cuvintele, citează izvoarele fără nici un scrupul de conștiință Ex.:

Gry: Le millénarisme	Art. Millénarisme D. A. L.
pag. 77	Col. 1185
„mille ans de félicité, avec le Christ et en Compagnie des Patriarches et des Prophètes”... „partisan convaincu du regne de mille ans”	„mille ans de félicité, avec le Christ et en compagnie des Patriarches et des Prophètes”... partisan convaincu du regne de mille ans”
	Autorul acestui articol deși copiază pe Gry nu-l citează.

²⁾ Așa prof. de renume mondial, păr. *I. Ramos*, în prefața din „Apocalypsis schematica explanatio” Roma, 1906 și în opera monumentală: „Summa Isagogico-Exegetica in L. N. T.” Roma, 1946, pag. 279.

premergătoare venirii Mântuitorului, între altele amintește despre învierea morților cu mențiunea „nu a tuturor”, ci numai a sfinților, după spusa Scripturii: „Veniva Domnului și toți sfinții cu el”¹⁾. Deasemenea *Sf. Justin* susține învierea dreptilor, la începutul împărăției mesianice, ca un fapt despre care creștinii nu e permis nici măcar să dubiteze: „Eu, precum și toți dreptcredincioșii creștinii... credem în învierea trupului și în împărăția de o mie de ani a cărei centru va fi Ierusalimul”²⁾. Că aci e vorba despre întâia înviere rezultă din principiul sf. Justin, că la începutul împărăției numai cei cari sunt ai lui Hristos vor învia³⁾. — *Polykrat*, ca și *Didache*, menționează că la arătarea Mântuitorului numai sfinții vor învia⁴⁾. — Teologul însă de greutate a acestei învățături e sf. *Ireneu*, care vorbește pe lung și pe larg despre toate punctele doctrinei milenare în opera sa „Adversus Haereses”, în special în cartea V-a. *Sf. Irineu* e așa de convins de învierea dreptilor și de întreg sistemul doctrinei milenare, încât numește eretici pe cei cari propovăduiesc altfel acest adevăr.⁵⁾ — Pentru demonstrarea acestui adevăr *Sf. Irineu* aduce mai multe argumente:

¹⁾ Cf. *I. Vlastu*, Doctrina Duodecim Ap. in Bibliotheca Sanctorum Patrum, Romae, 1901, pag. 73. Sunt totuși uni autori cari vreau să răsucescă înțelesul acestui text. *Tixeront* de ex., susține că *Didache* se gândește la învierea spirituală: „La Didaché (XVI, 6, 7) parait releindre la resurrection aux justes, mais elle parle probablement de la resurrection „ad vitam”, cfr. Histoire des Dogmes, vol. 1, pag. 163, note 3. Deasemenea *Majocchi*, în „La doctrina dei dodici Apostoli”, Modena, 1896, pag. 253 afirmă că autorul deaceia neagă universalitatea învierii, întru cât nu toți vor fi fericiți și prin urmare nu vor învia toți la fericire. — Acestea explicări nu corespund însă adevărului, căci în text înainte de toate se afirmă faptul învierii morților în general; apoi se neagă universalitatea învierii cu privire la termenul a quo, fără să se amintească ceva de termenul ad quem, adică viața fericită ori nefericită. Prin urmare dacă cuvintele mai au valoare, trebuie să concedem că *Didache* distinge două învieri în așa fel ca la arătarea Domnului să învieze numai cei drepti, fapt recunoscut chiar și de antimilenariștii de bună credință ca *L. Gry*: „L'auteur de ce petit écrit est... un partisan convaincu du dédoublement de la resurrection...” (Le millénarisme dans son origine et ses développements Paris, 1904, pag. 67).

²⁾ Dialogul cu Tryphon 80, PG. 6, 667.

³⁾ Loc. cit. 80, PG. 6, col. 670.

⁴⁾ Cf. *Eusebiu*, H. E. 5, 24 PG. 20, col. 494... „Cum Dominus coolo veniet plenus maiestate et gloria sanctoque... suscitabit”.

⁵⁾ „Transferuntur... sententiae ab haereticis... et sunt ignorantibus dispositiones Dei et misterium justorum resurrectionis... (Adv. H. 32 PG. 7, col. 1250). Fiindcă *Sf. Irineu* insistă mult în ideea că sufletele trebuie să aștepte până la înviere și numai după aceea să guste din fericire, s'ar părea că neagă viațuina beatifică pentru sufletele separate, ba mai mult, că viațuina beatifică le-ar fi denegată până la sfârșitul împărăției mesianice. Chiar și *Billot* (De Novissimis,

a) *Sf. Scriptură*. Sunt în Sf. Scriptură, zice sf. Ireneu, o sumedenie de texte cari n'au nici un înțeles dacă nu se admite învierea dreptilor separată de a celorlalți. Intre altele sunt cele din V. T., prin care Dumnezeu promisese lui Avram că sâmbânția lui va fi fericită pe pământ (Iesire, 13, 24; 23, 11); ori promisiunea n'a fost încă îndeplinită, dar va fi „*in resurrectione justorum*”¹⁾, cum de altfel a spus-o clar Mântuitorul în N. T.: „Ci când faci ospăț, chiază săracii, neputincioșii, orbii, șchiopii, și fericit vei fi, pentru că nu au de-ți întoarce; iară ție și se va răsplăti la învierea dreptilor (Lc. 14, 13—14). Astfel, adaugă sf. Ireneu, înțelegem cuvintele lui Ioan din Apoc. 20, 6: „Fericit și sfânt e cel ce are parte într-o învierea cea dintâi”²⁾.

b) *Magisterul Bisericii*. Invățătura despre învierea dreptilor e propusă de sf. Ireneu ca un articol de credință în simbol. Și anume: Biserica dela o margine până la cealaltă a lumii învață pe credincioși că Isus va veni iarăși și va dărui tuturor dreptilor nestrăciunea trupească și sufletească³⁾. Acum, din alt loc știm că pentru sf. Ireneu „nestrăciunea” echivalează cu învierea dreptilor destinați să împărătească cu Hristos pe pământ⁴⁾.

c) *Imposibilitatea de a interpreta textele Sf. Scripturi în sens alegoric*. — Încă de pe timpurile acelea, unii căutau să explice în sens alegoric cuvintele Sf. Scripturi referitor la înviere și la împărăție. — Dar sf. Ireneu răspunde că o astfel de interpretare n'are nici un fundament și deci nu se poate susține, așa că: „Haec... et alia universa in resurrectionem justorum sine controversia dicta sunt, quae fit post adventum Antichristi”⁵⁾. Tertullian face un pas

pag. 110), susține așa ceva. Adevărul e cu totul altul: sf. Ireneu era în luptă cu Gnosticii, cari negau învierea trupurilor tocmai din motivul că îndată după moarte sufletele sunt ferice, și deci nu mai pot veni să se unească cu trupurile. (Adv. H. 31, PG. 7, col. 1206). Ireneu îl combate, dar de aici nu urmează că neagă fericirea veșnică până la a doua înviere, pentru că vorbind despre martiri spune că Biserica îi prezintă lui Dumnezeu în toate timpurile: „Ecclesia omni in loco ob eam quam habet erga Deum dilectionem, multitudinem martyrum in omni tempore praesentit ad Patrem” (Adv. H. 33, PG. 7, col. 1078). Acum, martirii vor fi printre cei dintâi la învierea dreptilor. Așa că împărăția de o mie de ani nu va fi o pledecă pentru a se bucura de viaținea beatifică.

¹⁾ Adv. H. V, 32 PG. 7, col. 1211.

²⁾ Adv. H. V, 34 PG. 7 col. 1216.

³⁾ Adv. H. I, 10, PG. 7, col. 550.

⁴⁾ Adv. H. V, 13, PG. 7, col. 1160.

⁵⁾ Adv. H. V, 35 PG. 7, col. 1218. „... Et nihil allegorizari potest, sed omnia firma et vera... ad finitionem hominum justorum a Deo facta”. Adv. H. V, 31 PCL. 7, col. 1208.

departe și precizează ca nimeni altul conceptul învierii: Dreptii nu toți vor învia, ci numai cei cari au excelat prin practicarea unei virtuți speciale; deodată cu învierea lor se va efectua și schimbarea unora dintre cei vii⁶⁾.

Alți scriitori cari mai tratează despre *invidia înviere* sunt Sf. Hipolit⁷⁾, Comodian⁸⁾, Lactanțiu⁹⁾, Sf. Metodiu¹⁰⁾, Q. Iuliu Hilarian¹¹⁾, Sf. Zeno care spune clar că „forma învierii e dublă: *intâi a Sfinților...*; a doua a celor păcătoși”¹²⁾; Sf. Ambrosiu comentând Sf. Scriptură accentuează că învățătura despre două învieri a fost propusă de Mântuitorul și de aceea Sf. Ioan în Apoc. 20, 6, declară că e fericit cel care are parte de învierea întâi¹³⁾. — Asta în patristică. Dar Isus spusese odată, că cel ce va mânca trupul său, va *trăia în ziua cea de apoi*. Creștinii au luat această idee consolatoare și au introdus-o în viața liturgică și în special în rugăciunile pentru cei morți. Documentele sunt neenumărate; vom vedea așa câteva spre orientare. În „Sacramentarium Gallicanum” cetim: „*Indură-te Doamne și-i primește în sânul lui Avram și-i învrednicește să fie partaș primei învieri*”¹⁴⁾. În „Sacramentarium Gelasianum” se

⁶⁾ Adv. Marcionem, 5, 12 P. L. 2, col. 501, și în „De resurrectione carnis” 41 P. L. 2, col. 853. Se discută viu încă dacă Tertullian ar fi fost de părerea că moartea nu e universală. *Mechineau*, d. p. în „La Parusie nelle Epistole di san Paolo...” în *Civiltà Cattolica*, 1919, vol. 2, pg. 416, susține că Tertullian e de părerea că *moartea e universală* pentru toți oamenii, chiar și pentru dreptii din timpul venirii lui Isus, cari însă vor muri numai pentru un moment și îndată se vor schimba. Ogara „Los justos de la ultima generacion moriran o no moriran” în „*Estudios eclesiasticos*” vol. 4, 1925, pag. 168, din contră susține că din operele lui Tertullian nici cum nu se poate admite părerea lui *Mechineau*, pentru că Tertullian de mai multe ori afirmă că dreptii dela a doua venire nu vor muri. — Cam același lucru spune și *Laurentius Simons*, în „Resurrectionis justorum doctrina in epistolis Sancti Pauli” Romae, 1936, pag. 49—50.

⁷⁾ Cfr. Comentariul „in Daniele”, *Gry*, op. cit. pag. 31; *Bonwetsch*, Studien zu den Komment. Hippol., Leipzig, 1897, pag. 50.

⁸⁾ Cfr. Instructiones adversus gentium Deos, 44, P. L. col. 234: „De coelo descendit civitas in Anastasi prim. Resurgamus illi, qui fulmus illi devoti”.

⁹⁾ Institutiones, 7, 20, P. L. 6, col. 798.

¹⁰⁾ De Resurrectione, VIII PG. 18, col. 274.

¹¹⁾ Chronologia, 16 P. L. 13, col. 1105.

¹²⁾ P. L. 11, col. 227: „Duplex itaque forma surgendi est: prima sanctorum... secunda vero, quae impios...”

¹³⁾ In Psalm. I Enar. 54 P. L. 14, col. 904: „Et ideo quoniam et Salvator duo genera resurrectionis posuit et Iohannes in Apoc. dixit. Beatus qui habet partem in prima resurrectione”.

¹⁴⁾ Cfr. *Muratorius*, Liturgia Romana Vetus, t. II, col. 650: „... et in consortio primas resurrectionis suscitare jubeas”. „Nobisquoque famulis tuis jubeat in prima resurrectione esse participes” (col. 860). — In prima resurrectione facias presentari” col. 949.

spune: „Sufletul fratelui nostru să fie de față la prima înviere a sfinților tăi¹⁾”. În „Missale Gothicum” preotul se ruga: „Ca Domnul să le deie odihnă și să-l învieze la întâia înviere²⁾”.

Sfinții părinți și Liturgia, cari în felul acesta propun învățătura despre înviere, urmează pe sf. Pavel, care ne prezintă învierea dreptilor ca premiu special pentru cei ce sunt ai lui Hristos (I Tes. 4, 16 = I Cor. 25: 15, 52). Prin urmare la *întâia înviere* nu vor învia toți dreptii — necum ceilalți — ci numai patriarhii și profeții (Lc. 13, 28, 29; Mt. 11); apostolii și asceții (Mt. 19, 29—28; Mc. 10, 20—30; Lc. 22, 20, 30); fecioarele (Apoc. 14, 1—5; Is. 56, 4—5; Is. 56, 4—5; Mt. 19, 12); martirii (Apoc. 20, 4); mărturisitorii (Mt. 10, 32; Lc. 12, 8). — Curioșii (I Cor. 9, 24; II Tim. 4, 7—8).

În acelaș timp când dreptii de mai sus vor învia, o seamă dintre oamenii viatori se vor schimba și apoi cu sfinții înviați se vor răpi în norii cerului să întâmpine pe Hristos (I Tes. 4, 16, I Cor. 15, 52). Despre această schimbare vorbește și sf. Luca 17, 34—36: „... în noaptea aceea vor fi doi într'un pat: unul se va lua, și altul se va lăsa. Două vor măcina împreună: una se va lua, și alta se va lăsa. Doi vor fi în câmp: unul se va lua și altul se va lăsa”. Cea care se va lăsa va continua să trăiască pe pământ; cea care se va lua (Ev. Luca) sau se va răpi (I Tes.) va trece de la mortalitate la imortalitate; o astfel de trecere constituie schimbarea despre care amintește apostolul în Ep. I către Corinteni.

2. Judecata universală

Părinții milenariști, în sistemul lor despre a doua venire, spun că oamenii vor fi judecați în două momente depărtate unul de altul și de aceea deosebesc două judecăți: universală și finală.

Judecata universală se mai numește și *societă*, întrucât națiunile vor fi judecate, și prin ea o nouă ordine se va stabili în lume. Răutatea și producătorii ei vor fi distruși. În general judecata aceasta e descrisă prin ruina colectivă a tuturor păcătoșilor și în special a păcătoșilor întinați cu păcate sociale — conducători de popoare etc. — așa Barnaba³⁾, Sf. Iustin⁴⁾, Sf. Ireneu⁵⁾ Metodiu⁶⁾, Tertulian⁷⁾, Lactantiu⁸⁾.

¹⁾ Op. cit. I, col. 749: „Ut animam fratris nostri in prima sanctorum tuorum resurrectione facias praesentari” „et partem habeat in resurrectione prima”.

²⁾ Op. cit. II, col. 589. „Ut eos Dominus in requiem collocare et in parte primae resurrectionis resuscitet”.

³⁾ Ep. Barnabae cap. XV.

⁴⁾ Dial. cum Tryph. 53, P. G. 6, col. 406.

⁵⁾ Adv. H. V. 27-29 P. G. 7, col. 1195—1207.

⁶⁾ De Resurrectione, VIII P. G. 18, col. 274.

⁷⁾ Adv. Marcionem, P. L. 2, col. 501, 853.

⁸⁾ Institutiones 7, 19 P. L. 6, col. 798.

3. Împărăția păcii

Sfinții părinți prezintă împărăția lui Hristos sub trei aspecte: a) întrucât e Biserica întemeiată la întâia venire a lui Isus; b) *întrucât va fi Biserica exhatologică după a doua venire* aici pe pământ, când Hristos va fi rege nu numai spiritual ci și temporal; c) întrucât e viața veșnică, adică după judecata finală când Dumnezeu va fi tot întru toate. Acum, *împărăția păcii* sau a sfinților aici pe pământ va fi mijlocul cel mai perfect de a ajunge la perfecțiunea veșnică, și va începe după judecata și distrugerea celor răi cari au împiedecat pe Hristos în misiunea Sa. Centrul acestei împărății va fi Ierusalimul care se va reedifica, și Hristos va domni în *zod invizibil*, — ca dela înviere la înălțare peste toate națiunile, *până va evacua orice putere și stăpânire omenească*¹⁾.

De puterea lui Hristos vor avea parte și sfinții înviați la *întâia înviere*. Cetățenii acestei împărății vor fi fericiții și oamenii „viatori”; Fericii vor fi sfinții înviați la *întâia înviere*, cari vor fi judecători cu Hristos la judecata universală și vor domni cu El până la judecata finală²⁾. Viatorii, vor fi cei rămași dela judecata universală, cari vor continua să trăiască în plină supunere față de Hristos și sfinții săi. Caracteristicile acestei împărății vor fi următoarele: *pace* completă și absolută³⁾ și tocmai din motivul că Isus fiind rege va fi *dreptate*: opus justitiae pax. Motivele acestei păci: *reînnoirea lumii*⁴⁾ legarea satanei⁵⁾ în așa fel ca să nu mai poată seduce oamenii. Bunurile vor fi materiale pentru „viatori” și spirituale pentru sfinți.

Cât va dura *împărăția păcii* nu se știe. Unii susțin că 1000 de ani (Apoc. 20), alții spun numai că va fi foarte lungă⁶⁾. Despre împărăția aceasta, părinții astfel vorbesc încât să nu fie altceva decât continuarea judecății univesale, adică tot timpul Hristos va restabili pacea sa pe pământ „până când va pune pe toți dușmanii Săi sub picioarele Sale”⁷⁾.

¹⁾ Cfr. Zeno, Lib. II, Tract. VI, P. L. 11, Col. 405. Sf. Ireneu, Adv. H. V P. G. 7, col. 1215; Sf. Augustin Sermo 259, P. L. 38, col. 1197.

²⁾ Sf. Iustin, Dial. cum Triph. 80 P. G. 6 col. 653.

³⁾ Sf. Ireneu, Adv. H. V, 33 P. G. 35 P. G. 7, col. 1218; *Papla*, la Eusebiu, H. E, III, 39 P. G. 20, col. 299.

⁴⁾ Sf. Iustin, Dial. cum Triphone 81 P. G. 667.

⁵⁾ Lactantiu, Inst. 7, 24 P. L. 6, col. 806.

⁶⁾ Sf. Iustin Dial. cum Tryph. 80 P. G. 6, col. 667.

⁷⁾ Zeno, Lib. II, Tract. VI, P. L. 11 col. 404.

4. A doua înviere

La sfârșitul Împărăției mesianice vor învia toți acei cari n'au învialat la prima înviere (Chr. Apoc. 20, 6 „ceialți”). Glasul Sfinților Părinți e unanim în afirmarea acestui adevăr¹⁾.

5. Judecata din urmă, finală

După a doua înviere va avea loc judecata tuturor, și a singurațiilor oameni despre care în toată Sf. Scriptură numai două lucruri se află cari tratează despre ea: Mt. 25, 31—46 și Apoc. 20, 11—15; Prin învierea tuturor moartea va fi învinsă și Hristos va fi biruitor „oaci se cade lui a împărăți, până ce va pune pe toți vrăjmașii săi sub picioarele sale. Vrăjmașul său cel mai de pe urmă, moartea, se va surpa, pentru că toate le-a supus sub picioarele lui... Și dacă se vor supune lui toate, atunci și însuși Fiul se va supune celui ce i-a supus lui toate, ca să fie Dumnezeu tot întru toate” (I. Cor. 15, 25—28), iar păcătoșii vor fi pedepsiți, dreptii răsplățiți, nu însă pentru un moment, ci pentru toată veșnicia²⁾.

Aceasta este, pe scurt, sistemul Sfinților Părinți, despre a doua venire a Mântuitorului și despre care Lactanțiu scrie: „Haec est doctrina sanctorum prophetarum, quam christiani sequimur”³⁾, iar sf. Ieronim declară, că deși n'o urmează, nu poate să o condamne pentru că mulți eclesiastici și oameni de seamă au propus-o ca doctrină de urmat⁴⁾. Totuși e cunoscută lupta pe care au dus-o unii scriitori împotriva milenarismului. Pentru înțelegerea acestor antiteze trebuie să considerăm și latura greșelilor unor milenariști: căci una e figura împărăției de o mie de ani descrisă de către Părinți și alta e figura aceleiași împărății descrisă de către eretici. Așa Cerint „dușmanul adevărului”⁵⁾ afirmă ca și Sfinții Părinți că după învierea dreptilor se va stabili pe pământ împărăția mesianică. Dar pe când Sfinții Părinți vorbeșc despre bunurile spirituale și despre viața sfântă în unire perfectă cu Isus regele, în această împărăție, Cerint propune ca normă de viață plăcerile corporale: oamenii nu vor face altceva în împărăția lui Hristos, decât vor mânca,

¹⁾ Sf. Epiphanius, Haer. lib. II, I P. G. 42; Sf. Ambrosia, P. L. 54, col. 904; col. 1087; Hilarius, Chronologia, 19 P. L. 13, col. 1106. Commodian, De Fabrica mundi, P. L. 5, col. 308 et passim.

²⁾ Sf. Iustin, Dial. cum Tryph. 120 P. G. 8, col. 755; Sf. Irenaeu, Ad. H., 38 P. G. 7, col. 1223—4. Tertullian, Adv. Marcionem. 4, 24 P. L. 2, col. 385. Lactantiu, Inst. 26 P. L. 6, col. 814. Q. Hilarie, Chronologia 19 P. L. 13, col. 1106.

³⁾ Inst. 7, 28.

⁴⁾ Comm. in Ierem. lib. IV, P. L. 24, Col. 832.

⁵⁾ Adv. H. III, P. G. 7, Col. 853.

bea și se vor desfăta în plăcerile trupesti¹⁾. Și ca mai ușor să atragă pe oameni, spunea, că autoritatea pe care se bazează e Apocalipsul sf. Apostol Ioan. Cam aceeași linie urma și Nepos; mai periculos însă a fost Apollinarie, episcopul din Laodicea Siriei, care se înfrățeste perfect de bine cu Cerint în privința plăcerilor trupesti, adăugând tot odată că ceremoniile Legii Vechi vor reveni în împărăția lui Hristos. Greșala aceasta e cunoscută sub numele de „legalism”, pe când a lui Cerint, sub numele de „edonism”. Legalismul și edonismul prin urmare sunt punctele de condamnă din milenarism. Așa că pe când Sfinții Părinți erau preocupați de un sistem bine determinat, care își va avea fazele lui până la judecata finală, ereticii Cerint și Apolinariu, nu erau preocupați decât de împărăția de o mie de ani care va aduce cu sine: 1) edonismul, adică plăcerile trupesti — mâncare, băutură, căsătorii permise și nepermise, etc.; 2) nominalismul, adică, tăierea împrejur, sărbătoarea Sămbetei, sacrificiile animalelor, victimelor etc.²⁾.

Faptul acesta de a considera milenarismul sub aspectul doctrinei și sub aspectul greșelilor este de o importanță capitală, căci pe când elementele doctrinei milenare se găsesc în sf. Scriptură și mai ales în Apocalis cap. 20, elementele greșelilor nu se află în Cartea Sfântă nici atunci când toate textele s'ar interpreta în sens literal. Așa că originea lor se datorește relei interpretări a Saduceilor, pentru care Mântuitorul li mustră: „Rătăciți, neștiind scripturile, nici puterea lui Dumnezeu. Căci la înviere nici nu se vor însura, nici nu se vor mărita, ci ca Ingerii lui Dumnezeu vor fi” (Mt. 22, 29-30; Mc. 12, 19-27; Lc. 20, 27-40). Deasemenea Părinții milenariști combat fără milă nebunurile ereticilor cu privire la căsătoriile sfinților înviați (Iustin, Dial 81; Metodiu, De resurrectione XII), precizând doctrina lui Isus, după care nu cei înviați se vor căsători, ci credincioșii, cetățenii cari vor continua să trăiască și după a doua venire³⁾.

Cât despre mâncare și băutură, e adevărat că Părinții milenariști convin intrucâtva cu ereticii. Dar în timp ce ereticii pun fericirea chiar în întrebuințarea lor, Părinții nu fac decât afirmă că și sfinții vor putea mânca așa după cum a mâncat Isus între înviere și înălțare⁴⁾, fără ca să simtă însă necesitatea de a mânca⁵⁾.

¹⁾ Eusebiu, H. E. III P. G. 20, Col. 274-2.

²⁾ Cf. Alexander Todca, De Doctrina Millenaria, Romae, 1940, pg. 103.

³⁾ S. Irenaeu, Adv. Haer. 5, 35; cf. Ramos op. cit. pg. 372.

⁴⁾ Cf. Ramos, op. cit. pg. 352.

⁵⁾ În afirmarea acestui adevăr sunt de acord toți teologii. Încă sf. Augustin spune: „Manducandi autem et bibendi etiam si potestas erit, necessitas non erit” (Sermo 362, 12).

Tot așa *legallismul* e combătut de însași sf. Scriptură, și apoi de Părinții milenariști. Sfântul Pavel, care a avut de luptat cu iudaizantii, o spune clar: „...*Legoa* povățuitor ne-a fost nouă la Hristos, ca din credință să ne îndreptăm. Iară dacă a venit credința, nu mai suntem supț povățuitor” (Gal. 3, 24-25). De aceea tăierea împrejur nu-și mai are nici o importanță: „Căci în Hristos nici tăierea împrejur nu poate nimica, nici netăierea împrejur, ci făptura cea nouă” (Gal. 6, 15). Sfântul *Iustin*, milenarist de greutate, nici nu vrea să audă despre o reînviere a ceremoniilor iudaice în împărăția lui Hristos¹⁾, iar sf. *Ireneu* le respinge cu cuvintele apostolului Pavel de mai sus²⁾. Așa că greșește sf. Ieronim când, vorbind despre milenarism, pune în aceeași linie pe Apollinarie și pe Ireneu³⁾.

Am insistat puțin asupra deosebirii dintre *doctrina milenară* și *greșelile milenare*, deoarece confuzia dintre ele a fost totdeauna cauza neînțelegerilor atâtor teologi de renume mondial. Sf. Ieronim a fost primul care i-a indus în eroare; în greșala aceasta au căzut și vulturii umanității, sf. Augustin și sf. Toma din Aquino după cum vom vedea în curând. Prin aceasta nu intenționăm să ponegrim pe acești uriași, ci vrem să ștergem nedreptatea ce s'a adus Părinților milenariști — care-și au meritele lor nefăcute în teologia catolică, — prin faptul că au fost și sunt acuzați de un milenarism cras, de o erezie, pe care nu numai că n'au primit-o, ci din contră au combătut-o din toate puterile. Și ce e mai dureros, e că acuzele acestea li-s'au adus din partea unora cari niciodată nu s'au coborât la izvoare întru cercetarea adevărului. De aceea cu multă înțelepciune principele teologilor moderni italieni, profesorul *Mons. Petru Parente*, la începutul studiilor sale dogmatice scrie: „Insfârșit a sosit timpul... ca mintea, și doctrina Părinților să fie interpretate și studiate din izvoarele genuine, ca nu cumva să li-se atribue lucruri, la care nu s'au gândit”⁴⁾.

Cuvinte într'adevăr de aur pe cari noi le-am urmat și le vom urma în studiul de față. În cinstea adevărului și spre mărirea lui Dumnezeu.

¹⁾ Cfr. Mannucci, *Institutioni di Patrologia*. Vol. I, pag. 47.

²⁾ Adv. Her. 14, 17 PG. 7, Col. 1010.

³⁾ Cititorii se vor convinge îndată făcând o comparație între textele ce urmează. *Ieronim* scrie: „...nec rursum passuri circumcissionis injuriam, nec oblationum et arietum victimas... quod... et Irenaeus et Apollinaris... (Coment. in Ezech. 36 PL. 25, Col. 338—339. Iar *Ireneu*: „...voluntas mea... Dicit Dominus... non in sacrificiis, nec in holocaustis nec in ablationibus” (Adv. Her. IV, 17 PG. 7, Col. 1022); „Quoniam autem et circumcissionum non quasi consummationem justitiae, sed in signo eam dedit Deus” Adv. Her. IV, 17 Og. 7, Col. 1016.

⁴⁾ „Tempus tandem est ut, cum tot tantaeque nos urgeant studia historica atque positiva, mens doctrinaeque Patrum ex ipso genuino fonte copiosae et integre hauriantur, ne id Patribus tribuatur quod ipsa alienum fuit” (P. Parente, *De Verbo Incarnato*, Romae 1939, pag. VII).

Pentru ca firul chestiunii să apară cât mai clar, credem a fi potrivit ca la sfârșitul acestui capitol să redăm o scurtă sinteză istorică despre felul cum s'a desfășurat milenarismul.

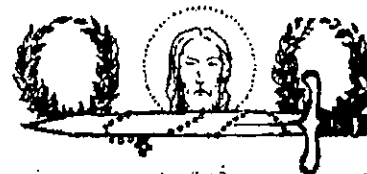
În veacul I după Hristos, în timp ce sf. Ioan își scria Apocalipsul în care se află toate elementele doctrinei milenare, Cerint răspândea greșelile milenare în dauna doctrinei. Totuși doctrina, cu ajutorul lui Didache, Ep. Barnaba etc., cari conțineau, ca în murgre punctele esențiale despre a doua venire, a eșit biruitoare. În veacul II, SS. Părinții au început să sistematizeze această doctrină; între alții excelează sf. Iustin (Dial. cu Tryphon) și sf. Ireneu (Adv. Haereses) în a căror scrieri, pentru prima dată, apar unii, cari nu urmau milenarismul. Dar cu Ireneu, ideea s'a lansat în toate părțile. La începutul veacului III, cel mai important scriitor e Tertulian (Adv. Marcionem); apoi urmează Caius Romanus, care a combătut, cât se poate de energic, greșelile lui Cerint (Eusebiu, H. E. 27 PG. 20 col. 274); Insfârșit Victorin, Metodiu ș. a.

În veacul IV, a tratat pe lung și pe larg despre această chestiune *Lactanțiu*; Apollinarie reînvie greșelile lui Cerint, dar Părinții orientali: sf. Vasile, Grigore Naz. și Epifanie îl combat fără cruțare.

La începutul veacului V sf. Ieronim râde de milenarism, dar din respect față de Părinții și de martirii cari l-au susținut și propovăduit, nu îndrăznește să-l condamne. Insfârșit sf. Augustin, care în cuv. 259 (PL. 38, col. 1197 urm.) propune doctrina milenară, în De Civitate Dei 20, 7 PL. 41, col. 667 urm. explică în mod alegoric Cap. 20 din Apoc. — fundamentul acestei doctrine — și astfel își schimbă părerea anterioară. Capitolul următor ne va informa într'un mod cât mai obiectiv despre atitudinea sf. Augustin.

(Va urma).

ALEXANDRU TODEA

A DOUA VENIRE A MÂNTUITORULUI

II. SISTEMUL ANTIMILENARIST DESPRE A DOUA VENIRE A MÂNTUITORULUI

Teologia înregistrează luptă de veacuri, între sistemul Părinților milenariști, și sistemul Părinților antimilenariști, cu privire la a doua venire a Mântuitorului. Și pe bună dreptate; lupta există. Dar e lipsită de orice fundament obișnuința unor Teologi în a afirma, că sistemul Părinților milenariști, abia a ieșit la lumină și a fost combătut și condamnat fără cruțare din partea mai multor scriitori și stâlpi ai Bisericii din primele veacuri. Cardinalul Gottin, la timpul său, a spus-o, că milenarismul fusese desaprobat de către mântuitorii condeielor numai pentru greșelile lui Cerint¹⁾. Și nici că se putea altfel, pentru că până în veacul V, era unicul sistem care dăinuia, atât în Biserica din Palestina, cât și în Africa, Grecia și Italia²⁾. De aceea să ne amintim de distincția făcută în capitolul precedent, între *doctrina milenară* și *greșelile milenare*, care formează cheia studiului de față și pe care n'a făcut-o nimeni până acum, așa după cum se cuvine. În felul acesta în mod științific, ne vom convinge, că în cele dintâi veacuri, adică până la sf. Augustin, desaprobările și condamnările aveau ca obiectiv *greșelile milenare* și nici de cum doctrina, față de care toți nutreau un deosebit respect. Pentru ilustrarea acestui adevăr vom examina tendințele antimilenariste, înainte de sf. Augustin și apoi poziția sf. Augustin, cu care începe formarea noului sistem.

1. Combaterea milenarismului înainte de sf. Augustin

În timp ce Părinții milenariști, împreună cu sf. Ioan și cu sf. Pavel, se gândeau cu sfiațenie la frumusețile descoperirilor divine, privitor la reîntoarcerea și glorificarea lui Isus pe pământ, ereticii

¹⁾ „Expositio... millenarismum... non absolute loquendo reprobarunt, sed secundum quid: propter scilicet improprietates Cerinthi”. — Parisius, in Apocalypsin B. Ioannis Apostoli... Panormi, 1795, pag. 94.

²⁾ În Palestina: Didache; în Asia Mică: Papi, Policrat; în Roma: sf. Iustin, sf. Hippolit; în Italia: sf. Zeno, sf. Ambrosie; în Lugdun: sf. Irineu; în Africa: Tertulian, Lactanțiu, sf. Augustin; în Panonia: sf. Victorin; în Grecia: sf. Metodiu.

Cerint și Apolnarie, nu erau preocupați decât de împărăția de o mie de ani, care va aduce cu sine: 1. *edonismul*, adică plăcerile trupesti — mâncare, băutură, căsătorii permise și nepermise, etc.; 2. *nomismul*, adică, tăierea împrejur, sărbătoarea Sămbetei, sacrificiile animalelor, victimelor, etc.; Părinții milenariști însă îl combat, precizând și mai bine învățătura Mântuitorului despre a doua Sa venire. — Tot așa fac și alți scriitori; aceștia însă conduși de principiile alegorismului școlii din Alexandria au cam confundat lucrurile, în așa măsură, încât studiați la suprafață, apar ca aprigi dușmători împotriva Părinților milenariști. Astfel se spune despre Caius Romanus, Origene, Dionisie din Alexandria, Filastriu, sf. Vasile cel Mare, sf. Grigorie Teologul, sf. Epifanie, și sf. Ieronim³⁾. De aici necesitatea de a veni în contact cu scrierile lor.

A) Caius, Origene, Dionisie, Filastriu, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, și Epifanie

În veacul I, chiar de am face cercetări cu lanterna lui Dionisie, nu vom întâlni nici o urmă antimilenară.

În veacul II, sf. Iustin amintește de unii, cari nu judecau destul de creștinește despre a doua venire a Mântuitorului⁴⁾; iar sf. Irineu scrie despre ei că sunt „*ignorantes dispositiones Dei*”⁵⁾; fără îndoială, că aceștia erau din categoria așa numiților *αλογοι*, dușmanii de moarte ai Montaniștilor, și disprețuitorii Apocalipsului sf. Ioan⁶⁾.

La începutul veacului III tendința aceasta e urmată de Caius Romanus; care a și scris o carte „*Dialogum contra Proclum*”, unul dintre cei mai înverșunați Montaniști, în care însă îl la la mână

³⁾ Durere că între cei cari judecă așa sunt și Teologi de greutate și de mari merite în alte chestiuni, ca Palmieri, Tractatus Theologicus de Novissimis, Prati, 1908; Billot, Quaestiones de Novissimis, Roma e, 1902 etc. Motivul e pentru că se bazează pe autoritatea sf. Augustin, respective pe a sf. Ieronim, fără să fi studiat serios problema în plina ei desfășurare și realitate istorică.

⁴⁾ Sf. Iustin, sincer și deschis, îi spune lui Tryfon: „Tibi igitur et antea confessus sum me et multos alios haec sentire... at multos rursus, eosque ex illo Christianorum genere, ... id non agnoscere tibi significavi” (Dial. 80).

⁵⁾ Contextul e următorul: „Quoniam igitur transferuntur quorundam sententiae ab haereticis sermonibus et sunt ignorantia dispositiones Dei et mysterium justorum resurrectionis et regni, quod est principium incorruptelae... necessarium est autem dicere de illis, quoniam oportet justos primos in conditione hinc... ad apparitionem Dei resurgentes, recipere promissionem haereditatis, quam Deus promissit patribus, et regnare in ea: post deinde fieri iudicium” (Adv. Haer. 5, 31). De unde reese că antimilenariștii erau cam prieteni cu Gnosticii cari negau orice fel de înviere.

⁶⁾ Cf. IRINEU, Adv. Haer. III, 11, B. Rosa, Aloges asiates et romains (Revue biblique, t. IV, 1897).

și pe Cerint¹⁾, deschizând în chipul acesta seria atacurilor împotriva greșellor milenare. În fragmentele ce se păstrează, nu se află nici o mențiune despre Părinții milenariști, pe când Cerint este considerat ca un înșelător și dușman al sfințelor Scripturi, pentru faptul că a răspândit în popor, unele descoperiri pe cari le-ar fi avut sf. Ioan Apostolul, deși în realitate erau invenții și născociri de ale lui Cerint²⁾. De unde rezultă că chiar dacă ar fi scris Caius împotriva sistemului milenarist, argumentele sunt fără nici o valoare, întrucât se bazează pe negarea inspirației divine a Apocalipsului; iar dacă ar fi scris numai împotriva greșellor și în special împotriva edonismului, atunci nu poate fi considerat de dușman al doctrinei, deoarece și Părinții milenariști le-au combătut și încă mai înțelepțește decât Caius. Adevărul este acesta din urmă, și poate fi stabilit fără teama de a greși, că adevărat, fragmentele lui Caius se îndreaptă contra greșellor milenare cunoscute sub numele de *edonism*.

Deasemenea Origene, deși cu mult mai profund decât Caius, și „alegorist nepocăit”, de sistemul milenarist nu se atinge, ci se mărginește a combate *edonismul* lui Cerint³⁾. — Dionisie Alexandrinul, învățăcelul lui Origene, a urmat aceeași linie privitor la interpretarea cărților sfinte. De sine înțeles că nu putem suferi de raierile ereticilor milenari; totuși în cărțile scrise „De Promissionibus” îl leagă de cel care era mai puțin periculos, și anume de Nepos, a cărui greșală mai pronunțată era, că sfinții înviați vor petrece o mie de ani, în plăceri corporale, pe pământ⁴⁾. Și mai spune Nepos că părerea aceasta se trage din Apocalipsul sf. Ioan Apostolul. Din acest motiv Dionisie a trebuit nu numai să combată milenarismul lui Nepos, ci să se pronunțe și cu privire la

¹⁾ Cfr. EUSEBIU, H. E. III, 28 PG. 20, col. 209; II, 25, 6; VI, 20 PG. 20 col. 572; III, 31 col. 281. Deasemenea vezi L. Gry, op. cit. pag. 90.

²⁾ „Sed et Cerinthus per revelationes quasdam a se, tanquam a magno quodam apostolo conscriptas, portenta quasdam, quasi ab angelis sibi ostensa, commentus, nobis introducit, affirmans post resurrectionem regnum Christi in terris futurum ac rursus homines Hierosolymis degentes cupiditatibus et voluptati corporis obnoxios fore. Additque hostis ille divinarum Scripturarum millennorum spatium in nuptialibus festis transactum iri, quo facilius imperitos homines decipiat”, Eusebiu, H. E. III, 28 PG. 20, col. 209.

³⁾ Sunt nenumărate pagini în operele lui Origene despre sensul sfințelor Scripturi în legătură cu greșelle milenare. Așa: în Canticum Canticorum, PG. 13, col. 60; De Principiis, II, 11, 2 PG. 11, col. 240; Comment. in Math. 17, 35, PG. 13, col. 1595.

⁴⁾ Cfr. Eusebiu, H. E. VII, 25: „mille annorum spatium corporalibus delicis in hac terra...”

izvorul de unde a ieșit la lumină; dar a fost cât se poate de nenorocos. Căci pentru ași susține părerile sale contra lui Nepos, a negat autenticitatea Apocalipsului¹⁾. E adevărat că mediul în care trăia era cât se poate de defavorabil acestei cărți²⁾, dar asta nu e un motiv de a-l scuza și de a-i primi părerile, mai ales când nu corespund adevărului.

Așa stând lucrurile, foarte rău procedează teologii și exegeții care-l prezintă pe Dionisie ca un valoros scriitor, împotriva Părinților milenariști; întâiu, pentru că el a scris numai contra lui Nepos; iar în al doilea rând, chiar și atitudinea lui dușmănoasă față de Nepos se bazează pe respingerea Apocalipsului. Deci mai multă prudență!

În veacul IV se ivește totuși o dificultate: Filastriu, în tabloul ereziilor pe cari le înșiră cu numele, pune și milenarismul³⁾; de aceea mulți afirmă, că în acel timp într-adevăr nu numai greșelle milenare ci și doctrina, era considerată ca o erezie vrednică de condamnat. Dar nu e tocmai așa. Pentru că chestiunea aceasta este în strânsă legătură cu poziția lui Dionisie care scriind împotriva lui Nepos a fost întâmpinat de către Apolinarie cu două volume⁴⁾ în cari expunea a doua venire a Mântuitorului, într'un mod înjositor și propaga a doua serie a greșellor milenare, adevărat *nomismul*. Natural că oamenii de bun simț nu i-au făcut prea multe complimente, ci l-au combătut fără milă. Așa și Filastriu, care deși spune că Chiliasmul este o erezie, totuși nu uită să noteze că acei susținători ai chiliasmului sunt eretici, cari atribue sfinților o mie de ani în plăceri trupești⁵⁾.

¹⁾ „Ioanem igitur hunc vocari auctorem et librum a Ioanne scriptum esse, non infitior — Sed hunc ipsum esse apostolum... cuius est Evangelium... haud facile concesserim”, Eusebiu, H. E. VII, 25.

²⁾ Insuși Dionisie expune părerea umora despre Apocalips: „Nonnulli librum hunc repudiaverunt penitus ac relutarunt, singula eius capita refellentes eumque absque ulla sensu et ratiocinatione scriptum esse dicunt, neque enim auctorem eius esse Ioannem... Et non modo apostolorum nomen, sed ne ullum quidem e sanctis et ecclesiasticis viris huius libelli conditorem fuisse affirmant. Cerinthum enim, qui nominis sui sectam conllavit, cum magnae auctoritatis nomine ad faciendam fidem commentis suis vellet praefigere, Ioannis titulum operi sua indidisse” loc. cit.

³⁾ „Alia est haeresis, Chilionitarum, id est mille annorum quae docet ita...” Philastrius, Haer. PL. 12, col. 1174.

⁴⁾ Cfr. Sf. IERONIM, Praef. in XVIII, Ls. 1, PL. 24, col. 651.

⁵⁾ „Cum venerit Christus de coelo, mille anni illi erunt iterum nobis carnaliter ad vivendum, generandum et manducandum, sicut fit nunc in hoc saeculo quotidie”, loc. cit.

De altfel, chiar dacă ar fi condamnat orice fel de milenarism, argumentele lui nu ar avea nici o valoare, pentru că Apocalipsul pentru el, era o carte de dispreț și nici nu voia să audă de canonicitatea ei; or, Apocalipsul în această chestiune formează punctul central al tuturor discuțiilor.

Părinții orientali, sf. Vasile cel Mare, Grigorie și Epifanie în fața cărora se închină cu respect sufletele pioase din lumea întreagă, n'au nici un singur cuvânt nepotrivit la adresa autorilor milenariști, deși au răsturnat ca nimeni alții *edontamul* lui Cerint și *nomismul* lui Apolinarie¹⁾.

B) Atitudinea Sf. Ieronim

O atențiune specială se cuvine Sf. Ieronim, pentru că preocupările lui zilnice, erau de a pătrunde cu mintea luminată de harul lui Dumnezeu, tainele sfintei Scripturi. Și Doamne multe idei frumoase și minunate ne-a lăsat în comentariile sale! Nespuse de mult l-a preocupat și milenarismul, care ne interesează de data aceasta. Ca să fim cât mai obiectivi vom analiza mai întâi textele în cari sf. Ieronim nu face nici o deosebire între doctrina milenară și greșelile milenare, apoi vom trece la textele în cari se face acest lucru.

1. Sunt o sumedenie de pagini, cari așa de așalma ne prezintă speranțele antecesorilor săi dornici de o împărăție plină de bunătăți pe pământul lui Adam, lără să se mai lucreze ceva: „Flindcă ar fi prea mult să scriu împotriva dogmelor iudaice și a fericirii pântecelui lor, cari veșnic sunt preocupați de bunurile pământeste zicând: să mâncăm și să bem... vreau să explic textele din chestiune în sens spiritual. Căci noi nu așteptăm după fabulele evreești un Ierusalim împodobit pogorându-se din cer, nici nu mai dorim să suportăm Injuria tăierii împrejur, ori să jertfim tauri și

¹⁾ „Iam vero etiam hoc Apollinaris esse decretum nonnulli praedicant, in priore resurrectione mille noe annorum spatio iisdem in vitae institutis, quibus nunc utimur, esse confecturos, ut et legem cum aliis observemus omnibus, et quidquid est in mundo quod ad usum quotidianum pertinet, velut nuptias, circumcisionem ac caetera omnia participemus“, *Epifanie*, Haer. III, 36, PG. 42 col. 595. Tot cam așa și *sf. Vasile*: „Sunt unii cari preocupați de înviere, urmând spiritul iudaic, susțin că țarăși ne vom refăoarca la cultul legii vechi, ca să primim tăierea împrejur, să serbăm Sămbăta și să oferim lui Dumnezeu în templul din Ierusalim, sacrificii și victime, iar creștinii se vor face evrei“ (Epistola 263, PG. 32, col. 979). Apoi *sf. Grigorie*: „De s'ar lepăda de noi, toți cei ce vă conturbă și nu fac altceva decât vă vorbească despre iudaism, tăierea împrejur și sacrificii“ Epistola 101, PG. 37, col. 190. Explicări mai amănunțite cfr. Alexander Todea, op. cit. pag. 117 urm.

viței în templu ca apoi Sămbăta să dormim, cum sperază nu numai Evreii, ci chiar și mulți dintre ai noștri între cari cei mai de seamă sunt Tertulian, cu cartea *De Spe Fidelium*, Lactanțiu în Instituțiunile sale, Victorin... Sever... ca dintre greci să amintesc numai pe primul și ultimul: Irineu și Apolinarie¹⁾ Iar în alt loc scrie: „Știu eu bine câte păreri diferite sunt între oameni. Nu numai prtvitor la misterul Sf. Treimi — ci și cu privire la alte dogme de ale bisericii și anume despre *înviere...* despre promisiunile viitoare... despre interpretarea Apocalipsului sf. Ioan care dacă se ia după sensul literal e de partea evreilor, dacă însă se consideră sensul spiritual se ajunge în contradicere cu părerile mai multor scriitori vechi, atât de ai latinilor: Tertulian, Victorin, Lactanțiu, cât și de ai grecilor, dintre cari amintesc numai pe Irineu episcopul Lugdunului, împotriva căruia a scris Dionisie... bătându-și joc de fabula milenarismului, de Ierusalimul împodobit, instaurarea templului, injuria tăierii împrejur, căsătorii, nașteri... În contra lui a scris Apolinarie pe care-l urmează o mulțime de credincioși...“²⁾.

Din acestea șire rezultă că milenarismul despre care vorbește

¹⁾ Comment. in Ezech., lib. XI, 36, 1 PL. 25, col. 338: „Et quia longum est nunc adversus dogma iudaicum et beatitudinem ventri et gutturi iudaeo servientem qui omnia terrena desiderant et dicunt: manducemus et bibamus, de quibus et Apostolus loquitur: Esca ventri et venter escis: Deus autem et hunc et illam destruet (1 Cor. 6, 13), in brevi explanatione dicere: nunc ad spirituales intelligentiam transeamus, juxta quam et Isaias extremas partes interpretati sumus. Neque enim juxta iudaeas fabulas, quas illi deuteroseles [traditionales] appellant, gemmatam et auream de coelo exspectamus Ierusalem, nec rursus passuri circumcisionis injuriam, nec oblaturi taurorum et arietum victimas, nec sabbati otio dormiemus. Quod et multi nostrorum, et praecipue Tertullani liber, qui inscribitur *De Spe Fidelium* et *Lactantii Institutionum* volumen septimum pollicetur, et *Victorini* Petablonensis episcopi crebrae expositiones, et nuper *Severus* Noster in dialogo, cui *Gallo* nomen imposuit. Et, ut graecos nominem et primum extremumque conjugam, *Iraeneus* et *Apollinarius*“.

²⁾ Comment. in Isaiam Prophetam, praef., lib. 18, PL. 24, col. 651: „Nec ignoro quanta inter homines sententiarum diversitas sit. Non dico de mysterio Trinitatis, cujus recta confessio est ignoratio scientiae, sed de aliis Ecclesiae dogmatibus; de Resurrectione scilicet et de animarum et humanae carnis statu, de Repromissionibus futurorum, quomodo debeant accipi, et qua ratione intelligenda sit Apocalypsis Joannis, quam si juxta litteram accipimus, *iudaizandum* est; si spiritualiter, ut scripta est, desserimus multorum veterum videbimur opinionibus contrarie: Latinorum: Tertulliani, Victorini, Lactantii; Graecorum, ut coeteros praetermittam, *Iraenei* tantum Lugdunensis episcopi faciam mentionem, adversus quem vir eloquentissimus Dionysius, *Alexandrinus* Ecclesiae pontifex, elegantem scribit librum, *irridens mille annorum fabulam* et auream atque gemmatam in terris Ierusalem, instauracionem templi, *hostiarum sanguinem, otium sabbati, circumcisionis injuriam, nuptias, partus, liberorum educatio-*

sf. Ieronim conține: reintroducerea tăierii împrejur, căsătoriile sfinților în împărăția păcii, plăcerile trupești, etc.; că aceleași idei le-au propovăduit Tertulian, Lactanțiu, Irineu, ș. a.; că originea milenarismului scriitorilor amintiți e Apocalipsul; împotriva lui Irineu a scris Dionisie Alexandrinul. Dar cu tot respectul față de sf. Ieronim trebuie să spunem, că e falsă afirmarea, că Dionisie a scris împotriva lui Irineu; căci Eusebiu (H. E. VII, 25) mărturisește că Dionisie și-a publicat volumele împotriva lui Nepos, și ca urmare milenarismul sf. Irineu nu are nimic comun cu elementele descrise. Asta o dovedim prin faptul că ideile din textele de mai sus nu se află în scrierile sf. Irineu, și din aceea că Ieronim atribue sf. Irineu milenarismul descris de Dionisie, pe când Dionisie n'are nici un cuvânt despre sf. Irineu, ci toate preocupările îi sunt îndreptate contra lui Nepos. Ideile sf. Ieronim se reduc la edonism și nomism.

a) *Edonismul*, după cum am amintit de repetate ori conține plăcerile trupești¹⁾ și căsătoriile sfinților²⁾ pe cari doctorul sfințelor Scripturi nu le putea admite la nici un caz. Dacă faptele acestea înjositoare ar fi înlăturate, învățătura despre împărăția păcii ar fi vrednică de urmat³⁾.

Iată deci influxul greșelilor lui Cerint, stăgurul motiv pentru

*nem, epularum delicias et canctarum gentium servitutem; rursusque bella, exercitus, ac triumphos et superatorum neces mortemque centenarii peccatoris. Cui duobus voluminibus respondit Apollinarius. quem non solum suas sectae homines, sed et nostrorum, in hac parte dumtaxat, plurima sequitur multitudo, ut praesaga mente jam cernam quantorum in me rabies concitanda sit. Quibus non invidio si tantum amant terram, ut in regno Christi terrena desiderant, et post ciborum abundantiam, gulaeque ac ventris iniquitatem ea, quae sub ventre sunt, quaerant*⁴⁾.

¹⁾ „Haec illi dicunt, qui terrenas desiderant voluptates, et uxori palchritudinem” In Is. 60, 1 lib. 17, PL. 24, col. 609. Illi verro non sunt tantum Iudaei sed et Christiani: „De Christianis ... loquor ... Iudaeis, tradunt manus, terrenarum in mille annis desideria voluptatum”. In Is. 54, 1 Pl. 24, col. 503—5.

²⁾ Millenarii auream et gemmatam Jerusalem expectant in qua „conjugia sanctorum” propugnant. In Ieremiam, lib. IV, cap. 19, 10—11 PL. 24, col. 832. Doamemenea: „Iudaei et Judaizantes nostri immo non nostri quia judaizantes, sperant ... sibi et conjugia in mille annorum regnum imperio promittentes, omnes virgines, quas mille annorum regnum invenerit ... nupturae sunt... Ibid Apoi: „Haec illi et nostri judaizantes, qui mille annorum regnum in Judae sibi finibus pollicentur ... filios ac nepotes et delicias incredibiles... PL. 25, col. 982.

³⁾ Et omnis qui reliquerit domum ... centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit... Ex occasione huius sententiae quidam introducunt mille annos post resurrectionem, dicentes tunc nobis centuplum omnium rerum quas dimissimus et vitam aeternam esse reddendam: non intelligentes quod si in ceteris digna sit repositio, in uxoribus appareat turpitudine; ut qui unam pro Domino dimiserit, centum recipiet in futuro” Comment. in Math III, 19 PL. U. col. 145.

care Ieronim făcea opoziție. Dacă astfel de greșeli nu ar fi la mijloc învățătura despre împărăție și înviere ar fi demnd. Decât, doctrina milenară condamnă acele greșeli; și în felul acesta se bucură de toată stima din partea sf. Ieronim. Mai ales că în combaterea edonismului întrebunțează acelaș argument pe care cu veacuri înainte l-au înregistrat Părinții milenariști: „la înviere nici nu se vor mărita, nici nu se vor însura...” (Prael. Is. 18). Și cu toate acestea în aceeași linie pune pe Cerint, Iustin, Irineu, Apollinarie, Lanctantiu etc. E evidentă greșala istorică în care se zbatea, care a și fost fatală pentru toți Teologii de mai târziu și care a făcut să se coboare un întunec și o beznă asupra chestiunii despre a doua venire a Mântuitorului.

b) *Nomismul*, care cuprinde ținerea legii mosaice după înviere, tăierea împrejur și sacrificiile victimelor, susținute și propovădite atât de către Evrei cât și de către Părinții milenariști¹⁾, după cum de nenumărate ori afirmă sf. Ieronim.

Totuși nu îndrăznește să condamne nici edonismul, nici nomismul: „Quae licet non sequamur, tamen damnare non possumus, quia multi ecclesiarum virorum et Martyres ista dixerunt”²⁾. Și că de fapt mulți urmau milenarismul o spune tot Ieronim când vorbește de Apollinarie: „quem ... et nostrorum in hac parte dumtaxat a pluribus sequitur multitudo”³⁾. Așa dară sf. Ieronim e foarte departe de a pune supt censură necum doctrina, nici greșelile, declarând clar și simplu: „damnare non possumus”⁴⁾. Se înțelege de la sine că n'a procedat prea bărbătește; căci ar fi trebuit să condamne fără milă greșelile. Dar nesiguranța în care se afla și confuzia ce făcea între doctrina sfinților Părinți și greșelile ereticilor, îi obținea de la o procedură cu adevărat teologică. De aceea suntem siguri, că dacă sf. Ieronim ar fi distins în aceste două curente, ar fi condamnat fără frică greșelile și ar fi apărât doctrina. Rândurile ce urmează ne vor dovedi acest adevăr.

2) Sf. Ieronim comentând cap. 60 din Ioil⁴⁾, așa procedează, încât face distincție între doctrina milenară, greșelile milenare și

¹⁾ Pe lângă textele de mai sus, sunt încă o mulțime în cari se spune acelaș lucru. Așa „In Zach., lib. III, 14, 9 PL. 25, col. 1526: „Iudaei et Christiani judaizantes ultimo sibi tempore repromittunt, quando rursum exercenda circumcisio sit, et immolandae victimae, et omnia legis praecepta servanda... In Is. 54, 11, 12 PL. 24, col. 540: „Respondeant amatores tantum occidentis litterae ... qui post secundum in gloria Salvatoris adventum ... circumcisionis iniuriam et victimum sanguinem”.

²⁾ Comment. in Ierem., lib. IV, cap. 19, 10—11 PL. 24, col. 832.

³⁾ Coment. in Is. prael. lib. 18, PL. 24, col. 651.

⁴⁾ Comment. in Is. 60, lib. 17 PL. 24, col. 609.

propria sa părere. Și după ce expune greșelile pe cari le atribuie atât ereticilor cât și sfinților Părinți, declară că el se depărtează de la o astfel de explicare a textelor sfinței Scripturi, pentru că tot ce se găsește în cartea sfântă în legătură cu împărăția păcii după a doua venire a lui Isus, se referă la timpul dintre întâia și a doua venire — adică se întâmplă în viața Bisericii¹⁾.

Afară de acestea două păreri, mai există o a treia care susține că împlinirea acelor texte coincide cu conversiunea poporului evreesc²⁾. Dar sf. Ieronim nu dă nici un nume dintre susținătorii acestei păreri. Cu toate acestea noi știm cine sunt și credem că fiecare se gândește la Tertulian, Irineu, Lactantiu etc., cărora în mod greșit Ieronim le atribuie greșelile ereticilor, făcându-i colegi cu Cerint și Apolinarie³⁾. Judecata lui Ieronim despre această sentință e următoarea: „*Quorum nequaquam sententia reprobanda est, dumodo spiritualiter haec complanda, et non carnaliter noverimus*“⁴⁾. Acum, Părinții milenariști prescriau sfinților înviați numai bunuri spirituale. Deci, părerea lor, după sf. Ieronim „*nequaquam... reprobanda est*“. În concluzie: Sf. Ieronim declară că milenarismul în genere nu poate fi condamnat; doctrina milenară nu e permisă să fie desaprobată; personal însă preferă sensul spiritual al textelor fără a disprețui sensul literal.

În rezumat: 1. Scriitorii despre cari am vorbit, se ridică împotriva edonismului și nomismului; decât Părinții milenariști n'au nimic comun cu astfel de aberații; deci, lupta nu este îndreptată contra lor; 2. cei cari par a desaproba orice fel de milenarism, ori și-au bătut joc de Apocalips (Calus), ori au negat că e scris de sf. Ioan Apostolul (Dionisie). Noi știm însă că Apocalipsul e fundamentul de competență al doctrinei milenare și ca urmare combaterea n'are valoare decât în ipoteza că Apocalipsul n'ar fi inspirat; 3. ceilalți scriitori nu numai că nu condamnă doctrina milenară, dar n'au curajul să desaprobe nici greșelile.

¹⁾ „Nos autem juxta priorem sensum, ad Ecclesiam dici universa credamus“.

²⁾ „Sunt qui haec omnia quae nos post primum Salvatoris adventum usque ad consumationem mundi, et ex parte completa et penitus explenda memoramus, futuro tempore praestolentur, quando subintrante plenitudine gentium, salvandus sit omnis Israel“ (Rom. XI) loc. cit.

³⁾ Părinții milenariști urmând pe sf. Pavel (Ep. către Romani) susțin că poporul evreesc se va converti înainte de a doua venire a Mântuitorului și astfel în împărăția păcii, vor fi și ei membri ai bisericii creștine catolice.

⁴⁾ În Is. 60, lib. 17 PL. 24, col. 609.

2. Atitudinea Sf. Augustin

Autorul și întemeietorul sistemului antimilenarist e sf. Augustin; căci în timp ce scriitorii anteriori afirmă numai că Apocalipsul trebuie interpretat în sens alegoric fără să înfăptuiască ceva, sf. Augustin a făcut un comentariu în cap. 20 din Apocalips fundamentul principal al doctrinei milenare¹⁾. Să se știe însă că și acest comentariu e în strânsă legătură cu greșelile milenare. Căci sf. Augustin în prima perioadă a vieții sale a susținut cu tărie doctrina milenară, după cum reiese din Sermone 259²⁾.

După ce însă Apolinarie căuta să-și răspândească nebuniile sale, bazându-se pe Apocalips, mai ales privitor la existența împărăției mesianice și învierii sfinților, Augustin deschide o nouă cale, prin care înlătură deodată cu împărăția nu numai greșelile ci și doctrina sănătoasă.

Chestiunea e pusă de către sf. Augustin în felul următor: „*Ce se află scris în Apocalipsul sfântului Ioan despre cele două muleri, despre o mie de ani, și ce trebuie să se creadă în mod rațional despre ele*“³⁾.

Mai întâi sf. Augustin expune sistemul milenariștilor și anume sub un dublu aspect:

1. *Sub aspectul doctrinei milenare*, despre care zice: „*Această părere ar fi de tolerat dacă s'ar admite că sfinții în împărăția viitoare s'ar împărtăși de plăceri spirituale prin prezența Domnului. Căci și noi așa am crezut cândva*“⁴⁾.

2. *Sub aspectul greșelilor*, despre cari zice: „*acestea nici într'un fel nu se pot crede decât de către cei carnali*“⁵⁾.

Acum, în timpul acela, după cum mărturisește sf. Ieronim, credincioșii cu duimul urmau milenarismul carnal, adică greșelile; de aceea sf. Augustin ca mai cu efect să poată combate închipuirile acestoreretici, se gândește la o nouă interpretare a Apocalipsului, declarând totodată că doctrina milenară se poate tolera. Cu toate acestea noul sistem e în plină contradicție cu o astfel de afirmare, căci a scuturat din temelii sistemul doctrinei Părinților milenariști. Așa că e o contradicție mai mult decât evidentă.

¹⁾ De Civitate Dei, 20, 7, PL. 41, col. 665 urm.

²⁾ PL. 38, col. 1197.

³⁾ De Civitate Dei, 207: „De duabus resurrectionibus et de mille annis quid in Apocalypsi Ioannis scriptum sit, et quid de eis rationabiliter sentiatur“.

⁴⁾ De Civitate Dei, 20, 7, 1, PL. 41, col. 665. Așa că nu destul de corect procedeează Tixeront, Histoire des Dogmes, II, pag. 430 când scrie: „Saint Augustin... qui... avait admis le Millenarisme, repousse plus tard absolument cette erreur“.

⁵⁾ Loc. cit. „nullo modo ista posunt nisi a carnalibus credi“.

Sf. Augustin în sistemul său de Novissimus mai întâi înlătură împărăția păcii viitoare; înlăturată deci distanța dintre judecata universală și finală acestea coincid într'un singur moment și prin urmare nu mai sunt nici două învieri corporale, cari să se referească la singuratecele judecăți, și astfel cele cinci sau șase puncte ale doctrinei milenare le reduce la trei: 1. învierea morților; 2. judecata din urmă; 3. viața veșnică¹⁾.

Iar textele sfintei Scripturi cari sunt în favorul sistemului doctrinei milenare încearcă să le explice în modul următor: **Principiu:** „Tot timpul ce-l cuprinde Apocalipsul, decurge dela întâia venire a lui Hristos până la sfârșitul veacului, în care va fi a doua sa venire²⁾”. De aci:

1. Întâia înviere sau a dreptilor, nu e corporală ci spirituală, sau înviere la viața harului. Adecă sf. Augustin concede bucuros că Ioan Apostolul vorbește despre două învieri, însă pe când Părinții milenariști susțineau că ambele sunt corporale, Augustin distinge afirmând că una și anume *întâia* este a sufletelor, și numai a doua e a corpurilor. Întâia se întâmplă prin justificare, iar a doua va fi la sfârșitul lumii; la cea dintâi aparțin numai fericiții, la a doua fericiții și condamnații³⁾.

2. *Mileniul*, nu înseamnă împărăția sfinților, ci: a) sau a șasea mie de ani din viața bisericii; b) sau toți ani acestei luni.

3. *Legarea diavolului*. După sf. Augustin diavolul e legat deja din timpul patimilor Mântuitorului și zilnic se leagă prin faptul că mulți se convertesc. Cuvintele „ca să nu seducă neamurile” nu înseamnă „să nu seducă pe vreunul” ci să nu seducă Biserica. Pentru că chiar și acum seduce popoare și astfel atrage la pedeapsa veșnică, dar că e vorba numai de cei ce nu sunt predestinați la viața veșnică, cine ignorează dintre credincioși? Nici să nu se obiecționeze că diavolul seduce și pe cei regenerați în Hristos: „căci îi cunoaște Dumnezeu pe ai săi (II Tim. 2, 19); dintre aceștia pe nimeni nu seduce la osânda veșnică. De aceea, prin urmare e legat diavolul, și închis în abis, ca să nu seducă popoarele, din cari se compune Biserica, pe cari înainte le ținea în ghiarele sale, înainte de a fi Biserică (loc. cit. 20, 7, 3).

¹⁾ Acesta e sistemul obișnuit în tratatele despre cele din urmă ale omului, după cum se află și în Dogmatica teologului român *Dr. Vasile Suctu*. Cfr. De Civitate Dei, X, 14; *Tixeront*, op. cit. II, pag. 441; *Pesch*, op. cit. IX, 330 urm.; *Hurtor*, op. cit. III, 605 urm.

²⁾ De Civitate Dei, loc. cit.

³⁾ Cfr. *Bias Viegas*, Comment. Exegetici in Apocalypsim Ioannis Apostoli Eboone, 1601, pag. 824, care îi și combate pe Augustin.

Prin urmare legarea Satanei este foarte restrânsă: e legat numai cu privire la predestinați. Cum însă Biserica nu poate fi sedusă nici chiar dacă ar fi deslegat, legarea lui altfel trebuie înțeleasă. Și în ce constă? Răspunde sf. Augustin: „...legarea Satanei, constă în a nu i-se permite să ispitească prea mult pe oameni prin putere sau viclenie”.

4. *Impărăția sfinților*. În timpul legării Satanei, sfinții domnesc cu Hristos și anume *începând dela întâia Sa venire*. În felul acesta se explică cuvintele „au trăit și au domnit cu Hristos o mie de ani”; sfinții se înțeleg toți, atât cei vii cât și cei morți.

Acum, se naște întrebarea dacă sf. Augustin expune acest sistem ca sigur, ca aparținând doctrinei Bisericii? Răspund cu cuvintele lui:

a) *Privitor la împărăția de o mie de ani* dă două explicații: ... sau ... sau de cari zice: „întru cât mă privește”.

b) *privitor la legarea diavolului*; deasemenea două interpretări are: sau ... sau ... și la urmă alege una: „mi-se pare”.

Așa că se poate concluda ușor că sistemul sf. Aug. este cu totul personal, neavând de partea sa senzul Bisericii pe când sistemul milenarist e sigur, precis și bine determinat⁴⁾. Mai mult, de către Irineu cei cari urmau altă cale decât cea arătată de milenariști erau considerați caeretici, iar Lactanțiu o spune fără nici o nedumerire că doctrina milenară e doctrina profeților.

⁴⁾ O comparație între Părinții milenariști și sf. Augustin ne va lămurii pe deplin acest adevăr:

Părinții milenariști	Sf. Augustin
<i>Sf. Iustin Dial.</i> 80: „Ego autem et si quis recte in omnibus sentiant christiani, et carnis resurrectionem futuram scimus et mille annos in urbe Ierusalem”	„Mille autem anni <i>duobus</i> modis possunt, quantum <i>mibi</i> occurit, intelligi: aut... aut...” „Signavit... sigillucasse <i>mibi</i> <i>videtur</i> , quia occultum esse voluit, qui pertinent ad partem diaboli, et qui non pertineant”, „ut non seduceret... jam gentes... donec finiantur... mille anni, id est, aut quod remanet de sexto die... aut omnes anni”.
<i>Sf. Irineu</i> : Praedicta (itaque benedictio ad tempora regni <i>sine contradictione</i> pertinet”	„ut non seduceret... jam gentes... donec finiantur... mille anni, id est, aut quod remanet de sexto die... aut omnes anni”.
„Haec enim... in res. just. <i>sine controversa</i> dicta sunt” „et nihil allegorizari potest”.	„donec finiantur mille anni: aut certe iste est ordo verborum...”
<i>Tertulian</i> : „Nam et confitemur in terra nobis regnum promissum”	„Imago bestiae... similitudo eius <i>mibi</i> <i>videtur</i> ” (De Civitate Dei, 20).
<i>Lactanțiu</i> : „Haec est doctrina sanctorum prophetarum quam <i>christiani sequuntur</i> ”.	

Acum aruncând o privire sinoptică asupra milenarismului din primele veacuri, ni se prezintă în felul următor:

Milenarismul	I. <i>Doctrina milenară</i> (susținută de către 20 autori)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Didache 2. Barnaba 3. Papia 4. Iustin 5. Melit 6. Polycrat 7. Irineu 8. Tertulian 9. Hippolyt 10. Comodian 11. Victorin 12. Metodie 13. Ilarian 14. Lactanțiu 15. Zeno 16. Sever Sulpiciu 17. Ambrosie 18. Epifanie 19. Augustin 20. Cyril Alexandrinul
	II. <i>Greșelile milenare</i> (susținute de către 3 autori)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nepos 2. Cerint 3. Apollinarie
	III. <i>Combaterea milenarismului</i> (de către 10 autori)	<p>a) 9 autori combat greșelile milenare</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Caius 2. Origene 3. Dionisie 4. Filastriu 5. Vasile Cel Mare 6. Grigorie Teologul 7. Epifanie 8. Cyril Alex. 9. Ieronim <p>b) 1 autor combat doctrina milenară = St. Augustin</p>

Înainte de a ne da părerea despre cele expuse până aici, credem a fi potrivit de a spune ceva despre originea doctrinei milenare, greșelilor milenare și combaterea milenarismului.

1. Unii autori tratează despre originea milenarismului fără să deosebească doctrina de greșeli. Așa Gry afirmă că „originea milenarismului e de natură judeo-rabinică¹⁾”, iar Plessis opinează că

¹⁾ „Les origines de la doctrine millenaire sont juives-rabbiniques” „Le millénarisme dans ses origines et son développement” Paris 1904, pag. 8.

originea lui e judeo-creștină¹⁾. Teologii însă susțin, că izvorul milenarismului ar fi Papia, după cum mărturisește Eusebiu în H. E. III, 39; de aici Franzella scrie că milenarismul s'a născut în Asia Mică unde Papia fusese episcop, iar Părinții cari l-au susținut au avut legături cu Asia Mică²⁾. Alții disting între milenarismul mai eras al cărui autor este Cerint și milenarismul mai mitigat al cărui părinte ar fi Papia³⁾. Primul a fost Cerint, apoi Papia purificând puțin părerea sa, a răspândit în toate părțile cu graiul și în scria că sfinții vor petrece în plăceri permise o mie de ani în Ierusalim⁴⁾. — Dimpotrivă părintele științei exegetice moderne Cornelius a Lapide susține cu tărie că șeful milenariștilor a fost Papia învățacelul sf. Apostol Ioan, pe care l-au urmat ereticul Cerint, iar dintre catolici Irineu, Tertulian, Lactanțiu ... Iustin și alții⁵⁾. Totuși aceste păreri, critic vorbind, nu se pot susține, pentru că altul e glasul sfinților Părinți; de aceea să-i auzim și dacă argumentele lor vor fi mai grave, mai apăsătoare le vom primi cu umilință.

A) Într'adevăr, autorul doctrinei milenare nu poate fi Cerint, din motivul că el atribuia sfinților înviați plăceri carnale și milita pentru reînvierea legii vechi⁶⁾. Dimpotrivă, autorii doctrinei milenare prin cuvinte clare ne atrag atențiunea că nu e permis să sperăm astfel de lucruri și se provoacă la cuvintele lui Isus: „La înviere nici nu se vor isura nici nu se vor mărita” (Mt. 22, 30; Lc. 20, 35—36)⁷⁾.

B) Nici nu se poate admite că autorul doctrinei milenare ar fi Papia: a) întâi, pentru că opera „Explicationes sermonum Domini” a fost compusă între anii 117 și 138; pe când punctele principale ale doctrinei milenare se află în scrierile anterioare, ca cele două *Invieri* în Didache — între anii 50—98 în Palestina sau Siria, — judecata celor răi și împărăția sfinților în ep. Barnabei — între anii 96—98; b) apoi Dialogul sf. Iustin fusese scris între 155—160, dar în acest timp doctrina milenară era foarte răspândită, după cum observă

¹⁾ „Le millénarisme semble plutôt d'origine juive et judéo-chrétienne”. — Les derniers temps, Paris, 1936, pag. 213.

²⁾ De Divina Traditione, pag. 202 urm. Tot: *Diekamp*, Theologiae Dogmaticae Manuale, ed. 6, vol. IV, pag. 460.

³⁾ *Elsemanger*, Entdecktes Judenthum P. 2, c. 14 urm. *Katschthaler*, Eschatol. p. 434 urm.; *Pesch*, Praelectiones Dogmaticae, IX, pag. 344 urm.; *Biludt*, op. cit. IV, pag. 32 urm.

⁴⁾ *BILLUARD*, op. cit. pag. 33.

⁵⁾ Comment. in Apoc. XX, pag. 246.

⁶⁾ Cf. *originea* despre greșeli.

⁷⁾ *IUSTINUS*, Dial. 81; *Methodius*, De Resurrectione XII.

spaniolul Alcaniz¹⁾ și n'ar fi fost timp îndejuns să se propage dela Papia până la sf. Iustin.

C) Însăși, Păpășii milenariști ne spun împede, că Izvorul învățătuții e sfânta Scriptură; așa Didache, ca să argumenteze în-vierea dreptilor se provoacă la profetul Zaharia, 14, 5; Barnaba citează; Fac. 2, 2; Egipt 20, 8; Ier. 17, 24—25; Ps. 89, 4; Is. 1, 13; H Petr. 3, 8; sf. Iustin scrie, că tot ce crede și propovăduiește se găsește în cartea sfântă a Vechiului²⁾ și Noului Testament³⁾; cât despre sf. Irineu, deși de sute de ori recurge la profeși, totuși Gry, Atzberger, Belarmin, Barroni, Suarez, Billuart, Franzelin, ș. a. sunt de părerea că a fost dus în greșală de către Papia. E adevărat că de către Irineu, Papia e considerat ca un om de valoare, dar de aci nu urmează că el este singura autoritate pe care se bazează, mai ales având în vedere declarațiile sale despre originea doctrinei, că adică Ioan Apostolul a prevăzut învierea dreptilor⁴⁾, profeși au profeșit despre ea de mai multe ori⁵⁾. Domnul a propovăduit-o⁶⁾ și Apostolul a mărturisit-o⁷⁾. Deasemenea Ambrosie scrie că Mântuitorul a vorbit despre două învieri⁸⁾, iar Lactanțiu susține, că aceasta este doctrina profeșilor⁹⁾. — Originea doctrinei milenare, prin urmare, este sfânta Scriptură.

¹⁾ „hoc tempore ut ex ipso Iustino eruitur, millenarismum ... sat communiter christiani profitabantur; opinio autem, aliqua multoque minus et nova et insolita est, tamen celeriter eo tempore Ecclesiam pervadere non potuisset”. — Ecclesia Patristica et Millenarismus, pag. 67.

²⁾ „Ego autem et, si qui recte in omnibus sentiunt, christiani, et carnis resurrectionem scimus et mille annos in urbe Ierusalem aedificata et ornata et amplificata, quemadmodum Ezechiel et Isaias et caeteri prophetae promittunt”. Dial. 81.

³⁾ „Hac accedit quod vir apud nos nomine Iohannis, unus ex Christi apostolis, in revelatione ipsi facta mille annos Ierusalem tracturos praedixit eos, qui Christo nostro crediderint, ac postea generales, et, ut verbo dicam aeternam unanimitate simul omnium, resurrectionem et iudicium futurum. Quod quidem et Dominus noster pronuntiavit. — Lc. 20, 35—36. Dial. 81.

⁴⁾ „Diligenter ergo Iohannes praevidit primam iustorum resurrectionem, et in regno terrae hereditatem”. — Adv. H. Y. P. O. 6, col. 1224.

⁵⁾ „Consonanter autem et prophetae prophetaverunt de ea”. — op. cit. col. 1224.

⁶⁾ „Haec enim et Dominus docuit, mixtionem calcei novam in regno cuius discipulis habiturum se pollicitus”. — op. cit. col. 1224.

⁷⁾ „Et Apostolus autem liberam futuram creaturam a servitute corruptelae, in libertatem gloriae filiorum Dei, confessus est”. — op. cit. col. 1224.

⁸⁾ „Et ideo quoniam et Salvator duo genera resurrectionis posuit et Iohannes in Apocalypsi dixit Beatus qui habet partem in prima resurrectione, — (Apoc. 20, 6)”. —

⁹⁾ „Haec sunt, quae a prophetis futura dicuntur; quorum testimonia et verba ponere opus non esse dixi, quoniam esse infinitum, nec tantam rerum

2. Originea greșelilor mișenare e a se căuța în lumea iudaică. În ea a luat naștere atât edonismul cât și nomismul. Știm doar, că Saduceii deși nu credeau în înviere, totuși presupuneau, că la caz că ar fi, n'ar lipsi plăcerile trușești și cășătorile, pentru care lucru Isus li muștră cu amar spunându-le că rătăcesc, neștiind Scripturile (Mat. 22, 29—30; Mc. 12, 18—27; Lc. 20, 27—40); tot așa nomismul e în strânsă legătură cu concepția de viață a evreilor, cari așteptau subjugarea tuturor națiunilor și practicarea ceremoniilor legii vechi. Ambele idei au fost luate apoi de către Cerint și Apolinarie, cari le-au pus în cărcă Apocalipsei, reușind să ducă în încurcătură o mulțime de scriitori și oameni de seamă.

3. Însăși, combaterea milenarismului își are originea în disprețul și deagustul unor scriitori față de greșelile milenare. Și de fapt, până la sf. Augustin, doctrina rămâne considerată ca unicul sistem vrednic de urmat, deși mulți nu știau face deosebire între adevăr și greșală. De această dificultate s'a lovit și sf. Augustin, care nu află altă soluție, decât să pună baze unui nou sistem, urmat apoi de sf. Toma și de alți Teologi moderni.

În capitolul următor vom arăta, examinând chestiunea din punct de vedere dogmatic și exegetic, care din cele două sisteme corespunde adevărului.

(Va urma)

ALEXANDRU TODEA

multitudine mensura libri caperet, tam multi uno spiritu similia dicentibus. Si quis autem diligentius, et plura, admirabilia reperiet. Haec est doctrina sanctorum prophetarum. (Inst. VII, 23, col. 812—16).

A DOUA VENIRE A MÂNTUITORULUI

III. PĂREREA NOASTRĂ DESRE ACESTE DOUĂ SISTEME, DIN PUNCT DE VEDERE: 1. DOGMATIC; 2. EXEGETIC

Pentru înțelegerea clară a lucrurilor să ne reamintim că sunt diferitele elemente ale celor două sisteme.

a) *Sistemul milenarist*: 1. Învierea dreptilor și schimbarea unora dintre cei vii; 2. Judecata universală; Împărăția păcii; 4. A doua înviere; 5. Judecata din urmă, finală; 6. Viața veșnică.

b) *Sistemul antimilenarist*: 1. Învierea morților; 2. Judecata din urmă; 3. Viața veșnică.

Acum urmează ca examinând documentele bisericii să vedem dacă în decursul veacurilor biserica s'a pronunțat ori nu, asupra acestei chestiuni; căci dacă biserica a condamnat una din aceste două păreri, noi nu mai avem libertatea de a urma decât ceea ce propune învățătoarea infalibilă; dimpotrivă dacă ideea ce ne preocupă în studiul de față e liber discutată, vom arăta cari din sistemele amintite convin mai bine cu definițiile dogmatice ale conciliilor ecumenice și cu textele sfintei Scripturi; ce trebuie să știe și să înțeleagă teologul din punct de vedere dogmatic și exegetic.

1. Din punct de vedere dogmatic

Tratarea sub aspectul dogmatic e de o importanță capitală; dogmatica doar e cea care dă viață, produce lumină în întunec, călăuzește la încrușări de drumuri, arată calea nedumeritului călător. Cât despre cele din urmă ale omului, definițiile Magisterului ne spun că e *învierea de credință*, că la a doua venire a Mântuitorului toți oamenii vor învia și vor fi judecați. Așa:

a) *Simbolul Apostolilor*: „... și iarăși va să vină să judece viii și morții ... cred ... în învierea morților”¹⁾.

b) *Simbolul Atanastan*: „și iarăși va să vină să judece viii și morții; la venirea căruia toți oamenii trebuie să învleze”²⁾.

¹⁾ „... inde venturus est iudicare vivos et mortuos... credo... carnis resurrectionem” (D. B. 2).

²⁾ „... inde venturus est iudicare vivos et mortuos; ad cuius adventum omnes homines resurgere habent” (DB. 40).

c) *Conciliul din Niceea I (325)*: „va veni să judece viii și morții”³⁾.

d) *Conciliul din Constantinopol I (381)*: „și iarăși va să vină cu mărire să judece viii și morții; a căruia împărăție nu va avea sfârșit. Așteptăm învierea morților și viața veacului viitor”⁴⁾.

e) *Conciliul Toletan XI (675)*: „mărturisim că va fi adevărata înviere a tuturor morților, și așteptăm la sfârșitul veacurilor pe judecătorul tuturor viilor și al morților. Căci va veni cu sfinții îngeri și cu oamenii să facă judecata... În această credință credem cu tărie și în învierea morților și așteptăm și bucuriile veacului ce va să fie. Un lucru însă să cerem și să ne rugăm, ca după ce se va sfârși judecata, și Fiul va da împărăția lui Dumnezeu Tatăl (I Cor. 15, 24), să ne facă părtași ai împărăției Sale”⁵⁾.

f) *Conciliul din Lateran (649)*: „Dacă cineva — de ceea ce Dumnezeu să ferească — n'ar mărturisi că Cuvântul iarăși va să vină cu mărire să judece viii și morții, să fie anatema”⁶⁾.

g) *Benedict XII în „Benedictus Deus” (29 Ian. 1336)*: „în ziua judecării toți oamenii se vor prezenta cu trupurile lor înaintea tribunalului lui Hristos”⁷⁾.

h) *Conciliul Tridentin*: „... și iarăși va să vină cu mărire să judece viii și morții, a căruia împărăție nu va avea sfârșit, și aștept învierea morților, și viața veacului ce va să fie”⁸⁾.

Acestea sunt documentele mai de seamă ale bisericii, din cari reese ca dogme de credință:

a) Învierea morților; b) judecata viilor și a morților; e) viața veșnică.

¹⁾ „venturus iudicare vivos et mortuos” (DB. 54).

²⁾ „iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos; cuius regni non erit finis. Expectamus resurrectionem mortuorum et vitam futuri (venturi saeculi)” (DB. 86).

³⁾ „Confitemur veram fieri resurrectionem carnis omnium mortuorum; expectatur in finem saeculorum iudex omnium vivorum et mortuorum. Inde cum sanctis Angelis et hominibus ventur ad faciendum iudicium. In qua fide et resurrectionem mortuorum veraciter credimus et futuri saeculi gaudia expectamus. Hoc tantum orandum nobis est et petendum, ut cum peracto finitoque iudicio tradiderit Filius regnum Deo et Patri (I Cor. 15, 24), participes nos efficiat regni sui” (DB. 287).

⁴⁾ „Si quis non confitetur... Verbum venturum iterum cum gloria... iudicare vivos et mortuos, condemnatus est” (DB. 255).

⁵⁾ „in die iudicii omnes homines ante tribunal Christi, cum suis corporibus comparebunt” (DB. 531).

⁶⁾ „et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis... et expecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi” (DB. 994).

Despre doctrina milenară sau antimilenară nici un cuvânt nu se află; biserica, prin urmare, a definit *faptul* ca atare; că acele definiții convin mai bine cu unul sau altul din cele două sisteme, e datorită teologului de a cerceta. Și pentru că cercetarea să fie cât mai de folos, să facem o comparație între doctrina milenară și antimilenară între oari, din punct de vedere dogmatic, nu este nici o opoziție, pentru că ceea ce se afirmă în sistemul antimilenarist convine cu sistemul milenarist. Așa, sistemul antimilenarist ne spune că:

1. Trebuie să așteptăm *învierea tuturor morșilor*, dar același lucru ne învață și sistemul milenarist.
2. Trebuie să așteptăm *judecata din urmă*, dar tot așa trebuie să așteptăm și după sistemul milenarist.
3. Trebuie să așteptăm *viața veșnică*, dar aceeași viață e de așteptat și după sistemul milenarist, și într'adevăr în acest punct ambele sisteme sunt de perfect acord.

Primele două puncte ale sistemului antimilenarist în scrieri afirmă credința, echivalează celor cinci puncte ale sistemului milenarist, în care nu numai că credința rămâne neatinsă, ci din contră cu explicațiile pe care le dă e mai logică și mai rațională.

A) Învierea morșilor

a) Primul punct din sistemul antimilenarist (sf. Augustin) e *învierea morșilor*. Asta e lucru de *credință*. Dar e de credință că învierea se va săvârși într'un moment? Câțiva autori, ca Pesch, Franzelin, îndrănesc să afirme, pentru autoritatea lui Suarez pe care-l citează: „Trebuie s'o spunem, că învierea dreptilor nu se va săvârși până la ziua judecății, când toți oamenii vor învia; din care motiv nu va fi mare distanță între învierea dreptilor și a nedreptilor. Acest lucru e sigur și intrucât e contrar milenarismului îl consider a fi de *credință*”¹⁾. În continuare Pesch adaugă tot din opera lui Suarez: „Toți teologii și scriitorii de mai târziu, cari au scris contra ereziilor, au numărat între ele și milenarismul”²⁾. Dar acești autori nu procedează cinstit și obiectiv; căci adevărat e că Suarez zice: „*existimo esse de fide*”, „*theologi inter haerese*

¹⁾ „Dicendum est tamen, resurrectionem iustorum non esse futuram usque ad diem iudicii, et illa die omnes homines resurrecturos: quare non intercedet magna mora inter res iustorum et iniquorum. Haec assertio est certa, et quatenus repugnat citato errori, *existimo esse de fide*”. De Vita Christi, disp. 50, sec. 8, n. 4.

²⁾ „Omnes theologi et posteriores scriptores, qui contra haerese scripserunt, inter haerese hanc sententiam numerant”. Pesch, Praelectiones Dogmaticae, IX, pag. 350.

hanc sententiam numerant”, dar în același loc tot Suarez expune că motivul nu e *distanța timpului* între cele două învieri, ci *plăcerile corporale* atribuite sfinților: „*Verum est potius eam damnare, propterea quod beatitudinem in voluptatibus corporeis constituat, quam propter lapsum circa tempus resurrectionis*”¹⁾. Motivul, prin urmare, al condamnării sunt *greșelile milenare*, și nu distanța de timp; asta cu atât mai vădit că însuși Suarez admite ordinea timpului între învierea nedreptilor și a celorlalți²⁾.

Mai departe, dacă lui Suarez nu-i convine învierea în sensul sistemului milenarist, se datorește influenței sf. Toma de Aquino, care numește *eretici* pe autorii primei învieri. Dar, sf. Toma n'a interpretat bine pe sf. Augustin, după cum va apare din comparația următoarelor texte:

Sf. Toma ¹⁾	Sf. Augustin ²⁾
„dicendum, quod occasione illorum verborum (Apoc. XX, 4), ut Augustinus narrat l. XX de Civ. Dei (c. 7), quidam haeretici posuerunt primam resurrectionem futuram esse mortuorum, ut cum Christo mille annis in terra regnent; unde vocati sunt chyllastae, quasi millenarii.	„Qui propter haec huius libri verba primam resurrectionem futuram suspicati sunt corporalem, inter caetera maxime numero mille annorum permoti sunt... Quae opinio esset utcumque tolerabilis si aliquae deliciae spirituales in illo sabbato adfuturae sanctis per Domini praesentia crederentur. Nam etiam nos hoc opinati fuimus aliquando. Sed cum ea qui tunc resurrexerint, dicant immoderatissimis carnalibus epulis vacaturos, in quibus cibus sit tantus ac potus, ut non solum nullam modestiam teneant, sed modus quoque incredulitatis excedant; nullo modo ista possunt nisi a carnalibus credi. Hi autem qui spirituales sunt, istos ista credentes <i>chyllastae</i> appellant... quos... nos possumus Millenarios nuncupare”.

Observații: 1. Augustin, după sf. Toma: a) numește *eretici* pe autorii primei învieri și a împărăției de o mie de ani; b) din acest motiv li botează cu numele de chillaști sau milenari.

¹⁾ Suarez, De vita Christi, disp. 50, sec. 8, n. 4.

²⁾ „non intercedet magna mora inter resurrectionem iustorum et iniquorum. Ioc. cit., Billot, op. cit. pag. 144: „Sed sin minus eodem ipsissimo instanti, at saltem eodem tempore”.

³⁾ 4 dist. 2. 1, 2. 3 sol. 1 ad. 4.

⁴⁾ De civitate Dei, 20, 7.

2. Augustin, după textul său: a) părerea despre înălțarea înviere și împărăție e *tolerabilă* (milienarismul spiritual); b) părerea despre plăcerile atribuite stinților e *intolerabilă*, „nullo modo ista possunt nisi a carnalibus credi”.

Concluzie: pentru sf. Augustin sunt două poziții: a) milienarismul spiritual, — doctrina Părinților milienariști — care e de tolerat; b) milienarismul carnal — greșelile milenare — care nu se poate tolera. Sf. Toma nu amintește nimic despre aceste din urmă ci le cam amestecă producând confuzie în textul doctorului Augustin; de aceea lucrurile atribuite de către sf. Augustin susținătorilor greșelilor milenare, sf. Toma le pune fără nici o deosebire în cărca tuturor milienariștilor, numindu-i pe toți „Chiliaști”, pe când Augustin îi numește așa numai pe cei legați de plăcerile trupești. În sfârșit Augustin nu întrebunțează cuvântul *eretic*. Așa că autoritatea sf. Toma, în această chestiune, nu valorează aproape nimic.

Altele, pe cari teologii le aduc împotriva celor două învieri și cari fac impresia că favorizează părerea despre o singură înviere — a sistemului antimilienarist, — sunt următoarele;

1. Învierea morților, după credința catolică, va avea loc la judecata din urmă, sau în ziua judecării așa că nu poate fi vorba de două învieri¹⁾.

2. Sf. Pavel în I Cor. 15, 51, scrie că învierea tuturor morților se va efectua la sunetul trâmbiței; așa Billot²⁾, apoi Hurter care trăind despre învierea dreptilor din I Tes. 4, 15, afirmă că deodată cu aceasta va fi și învierea păcătoșilor după cum reese din I Cor. 15, 25: „într'un moment... morții (fără excepție) vor învia”³⁾.

Răspund: 1. E adevărat că învățătura bisericii ne vorbește despre înviere în ziua judecării: dar ziua aceea va fi compusă din 24 ore? Nici decum, ziua judecării e ziua pentru că Domnului, iar „o zi înaintea Domnului este ca o mie de ani, și o mie de ani ca o zi” (II Petr. 3, 8) și „o mie de ani înaintea ochilor tăi, ca ziua de ieri care a trecut” Ps. 83, 4.

2. După mărturisirea tuturor exegeților, sf. Pavel în acele locuri e preocupat numai de învierea dreptilor. Apoi în ambele epistole, morților înviați se asociază viii schimbați, glorificați (I Cor. 15, 52), ca toți împreună să întâmpine pe Hristos în văzduh (I Tes. 4, 17).

¹⁾ S. Bonaventura, Contillog. P. 4, sect. 2.

²⁾ Cf. Quaestiones de Novissimis, Romae, 1902, pag. 144.

³⁾ Hurter, op. cit., pag. 668.

B) Judecata din urmă

b) Al doilea punct al sistemului antimilienarist e *judecata din urmă*. E un lucru de *credință*. Dar e de credință oă ceea judecată se va săvârși într'un moment? Nici de cum. Din acest motiv sistemul Părinților milienariști explică săvârșirea acelei judecări în trei stadii:

1. *Judecata universală*, cu care începe judecata din urmă;
2. *Împărăția păcii*, prin care *continuă* judecata din urmă;
3. *Judecata finală*, cu care se termină judecata din urmă și careia îi urmează viața veșnică.

Acum, că judecata universală împreună cu împărăția păcii și cu judecata finală formează o singură judecată cu caracter judicial, Părinții milienariști argumentează cu II Tim. 4, 1:

„Juru-te drept aceea înaintea lui Dumnezeu și a Domnului Isus Hristos, carele va să judece viii și morții la arătarea Sa și întru împărăția Sa” (sf. Zeno).

Hristos prin urmare va judeca nu numai în mod transitoriu, la arătarea Sa, ci în mod stabil, întru împărăția Sa¹⁾. O astfel de explicație mai ușor se conciliază cu doctrina bisericii exprimată de către conciliile ecumenice: „și iarăși va să vină să judece viii și morții”, și anume *viii* la judecata universală, iar *morții* la judecata finală.

Argumentele teologilor contra acestui fel de judecată sunt înregistrate de Hurter, cam în felul acesta:²⁾

1. Scriptura și biserica nu ne vorbesc decât despre două venituri ale Mântuitorului și de aceea noi nu mai avem de așteptat decât o singură venire.

2. Hristos va judeca la acea venire, și nu mai târziu, atât pe vii cât și pe morți.

3. De unde Hristos va veni să judece viii și morții, iar nu să domnească.

4. Judecata asta așa se va face, încât dreptii nu vor fi judecați într'un timp divers de al păcătoșilor, ci toți deodată vor fi judecați (Mat. 25, 32 urm.).

Răspund: 1. Concedem bucuros că Scriptura și biserica vorbesc numai de două venituri; dar nimeni n'a susținut și n'a apărut mai aprig o astfel de învățătură ca sf. Iustin și Irineu, cari deși sunt pentru două judecări, totuși scriu despre două venituri dintre cari una e viitoare.

¹⁾ Așa EYZAGUIRE, Apoc. pag. 565: „Si Iesus Judicaturus est per regnum eius, opus est ut regnet super illos quos iudicabit”.

²⁾ Theologia Dogmatica specialis III, pag. 676 urm.

2. Subscriem ou ambele mâni; dar cuvântul „*venire*” nu se ia numai pentru acțiunea de a se transfera din cer pe pământ și pentru rămânerea pe planeta noastră. Căci precum întâia venire a Mântuitorului nu înseamnă numai întruparea Cuvântului său numai nașterea Sa, ci înseamnă tot timpul rămânerei Sale pe pământ, până la înălțare, tot așa și a doua venire trebuie să indice timpul cât Isus va rămâne pe pământ¹⁾.

3. Cornelius a Lapide scrie: „La Evrei a Judeca înseamnă a guverna, a domina”²⁾. Și fiindcă Apostolii erau Evrei și Evreilor și predicau, desigur cuvântul „să judece” nu înseamnă altceva decât „să guverneze”³⁾. Cum de altfel judecătorii cari au urmat lui Iosue se numeau judecători deși nu judecau încontinuu ci guvernau.

4. Părinții milenariști nu fac niciodată distincție între judecata dreptilor și a păcătoșilor ci numai între judecata celor nedrepti, ori judecata universală și judecata finală care este a tuturor dreptilor și nedreptilor; de aceea admitem că judecata despre care vorbește sf. Mateiu în cap. 25, 33, va fi atât a unora cât și a altora deodată. Acest loc e unul dintre puținele în cari se descrie judecata finală, a bunilor și a răilor, pe care sf. Ioan în Apocalips 20, 11, o pune după împărăția de o mie de ani.

Prin urmare Hristos va mai veni numai odată, dar va judeca de două ori la aceeași venire. Acest adevăr iarăși e în mai bună concordanță cu doctrina bisericii, pentru faptul că la judecata din urmă toți oamenii fără excepție vor fi judecați; însă pe de altă parte, știm și e sigur că unii sfinți vor fi judecați împreună cu Hristos⁴⁾. Acum, dacă judecata s'ar săvârși într'un singur moment cum se vor concilia aceste două adevăruri? Foarte greu după sistemul sf. Augustin, și foarte ușor după sistemul Părinților milenariști, după care unii sfinți vor judeca cu Hristos la judecata universală și în timpul împărăției păcii, și apoi vor fi judecați la judecata finală, despre care amintește sf. Mateiu 25, 31, și Apoc. 20, 11, când singur Hristos va fi judecătorul bunilor și al răilor.

De altfel însăși formula dogmatică, „să judece viii și morții”.

¹⁾ Eyzaguirre, op. cit. pag. 763.

²⁾ Comment. în Js. 51, 5.

³⁾ Aceasta se confirmă din II Tim. 4, 1: „Juru-te drept aceea înaintea lui Dumnezeu și a Domnului Isus Hristos, carele va să judece viii și morții la arătarea sa și întru împărăția sa”.

⁴⁾ „Au nu știți, că sfinții vor să judece lumea”, I Cor. 6, 2; aci e vorba de adevărata putere judecătorească — (sf. Toma, Suppl. q. 89, a. 2).

nu poate fi interpretată după cum se cuvine să fie interpretate documentele Dogmatice decât în sistemul milenarist; Hristos cu sfinții săi va judeca pe cei vii la judecata universală și în împărăția păcii; apoi singur va judeca pe cei morți, la judecata finală.

2. Din punct de vedere exegetic

După principiile exegetice ale lui Leo XIII din enciclica „*Providentissimus Deus*”, cuvintele sfintei Scripturi trebuie interpretate în sensul literal, afară de cazul când ar fi vre-un motiv pentru interpretarea spirituală; acum, în sfânta Scriptură sunt o mulțime de texte care, luate în sensul obviu, sunt de perfect acord cu doctrina Părinților milenariști, nefiind nici un motiv pentru cari astfel de texte să fie explicate în sens alegoric.

Intr'adevăr Părinții milenariști scriu despre învierea dreptilor și schimbarea câtorva dintre cei vii, în parusia Domnului, sau mai pe scurt despre întâia înviere.

A) Învierea morților

1. În Apoc. 20, 4—6 se zice: „...și cei ce nu s'au închinat fiarei, nici chipului ei... au viețuit și au împărățit cu Hristos o mie de ani... Aceasta este învierea cea dintâi”. Fericit și sfânt e cel ce are parte întru învierea cea dintâi. În grecește, în textul original *invierea* înseamnă *ἀνάστασις*, cuvânt pe care sf. Scriptură nu-l întrebuințează niciodată în sens spiritual — înviere spirituală — ci totdeauna pentru învierea corporală.

Și de fapt, încă în timpul sf. Pavel câțiva eretici, ca Imeneu și Filet, susțineau „că învierea s'a făcut” (II Tim. 2, 18). Iar sf. Pavel că să exprime rătăcirile lor întrebuințează tot cuvântul *ἀνάστασις*. Asta o menționăm pentru faptul următor: Bilot, când tratează despre învierea din Apocalips, susținea că aceasta atâta înseamnă cât *mărtirea sfinților* și pentru un oarecare decor se exprimă cu cuvintele de învierea întâi¹⁾; când însă tratează despre învierea din sf. Pavel (II Tim. 2, 18), ca să-și poată susține părerea, spune că interpretarea celor doi eretici că învierea s'ar fi făcut deja prin justificare e o interpretare perversă: „*Contra quam perversam interpretationem, in symbolo apostolorum habetur: Credo carnis resurrectionem, vitam aeternam, amen*”²⁾.

Vedem dar, că *anastasis* atât pentru Pavel cât și pentru Bilot e înviere corporală și de fapt sf. Pavel totdeauna când scrie

¹⁾ Op. cit. pag. 141.

²⁾ Op. cit. pag. 135.

despre învierea dreptilor întrebuințează cuvântul *anastasis*; Mai clar însă și mai explicit e sf. Ioan; după mărturisirea tuturor exegeților în Evanghelia sa cap. 5, 28 e vorba de învierea oamenilor: „... vine ceasul, întru care toți cei ce sunt în mormânturi vor auzi glasul lui, și vor ieși cei ce au făcut bine întru *învierea* vieții, iară cei ce au făcut rele întru *învierea* osândirii”. Ioan are același cuvânt ca și în Apocalips pentru a designa învierea: *anastasis*; deasemenea în cap. 6, 39: „... să-l *învierez* în ziua cea de apoi”; 11, 29: „*învia-va* fratele tău”, iar Marta înțelegea că de învierea corporală e vorba: „știu că va învia la înviere, în ziua cea de apoi”.

Că cele spuse de noi sunt adevărate se mai poate dovedi și cu autoritatea P. Zorell S. I.), care redă toate semnificațiile cuvântului *anastasis*: a) învierea lui Hristos; b) învierea morților, atât a singuraticilor cât și a tuturor la sfârșitul lumii²⁾. Cât despre *anastasis* din Apoc. 20, 5, reproduce interpretarea teologului Pesch³⁾: „întâia înviere e viața sufletelor sfinte în cer”. Dar în chestiuni teologice, nimeni nu se poate abstrage de la semnificația proprie și adevărată a cuvintelor și mai ales dacă e vorba de exegeză. De altfel explicația lui Pesch diferă de a sf. Augustin pentru care întâia înviere e justificarea sufletului. Prin urmare *anastasis* din Apoc. 20, 5 înseamnă înviere corporală, după cum ne învață și sf. Iustin, Irineu, Tertulian, Ambrosiu ș. a.

2. Cei morți întru Hristos vor învia întâiu. După aceea noi cei vii cari vom fi rămași, împreună cu dâșii ne vom răpi în nori, ca să-l întâmpinăm pe Domnul în văzduh” (I Tes. 4, 16, 17).

²⁾ Novi Testamenti, „Lexicon Graecum” Parisii, 1911, pag. 45.

³⁾ Mt. 22, 23; Mc. 12, 18; Lc. 20, 27; I Cor. 15, 12, 21; etc.

⁴⁾ Sf. Toma, urmând pe sf. Augustin astfel explică textul de mai sus: „Dicendum est ergo, quod aliqui inveniuntur vivi in tempore illo, quo Christus veniet ad iudicium; sed in illo momento temporis moriuntur et statim resurgunt. Et ideo propter modicam interpretationem reputantur viventes”. In Omnes S. Pauli Apostoli epistolas commentario, vol. II; I ad Thesa. 14, pag. 161. Dar această părere în urma studiilor critice nu se mai poate susține, după cum observă Mons. G. Sacco: „Se per es. S. Agostino avesse conosciuto la lezione greca di I Cor. 15, 51 è lecito credere che avrebbe senza altro ammesso per i giusti dell'ultima generazione „ex hac mortalitate ad immortalitatem sine media morte transiuros” come egli stesso cultoriamente si esprime, perche ammetteva che non può intendersi altrimenti la dottrina dell' Ap. I Thesa. 4, 13 e seqq. E se l'autorità d'Agostino non avesse alla sua volta influito sui teologi dell' M. E., S. Tommaso compreso, non vi sarebbero teologi anche oggi che credano necessaria la morte anche per cotesti giusti”. Cfr. La Koinè del N. T. e la trasmissione del sacro testo, Roma 1928, pag. XXX, nota 2; și „E necessario leggere in greco il Nuovo Testamento” pag. 8, nota 1.

Aci sunt două idei: a) învierea morților; b) schimbarea celor vii.

Acum: a) după doctrina milenară, la venirea Domnului dintre morți, cei drepti vor învia, iar dintre cei vii unii vor fi răpiți ca să formeze suita Mântuitorului. Cam acesta ar fi sensul textului citat.

Totuși Păr. Prot îl explică în așa fel încât are altă semnificație. Căci „vor învia întâiu” și „după aceea ne vom răpi” înseamnă ordinea succesiunii, adică întâi vor învia dreptii și apoi se vor răpi cei vii. Deci sf. Pavel face comparație între cuvintele „întâi” și „după aceea”.

Dar cuvântul grecesc „proton”; întâiu, nu e cuvânt comparativ, ci ordinal, aducând cu sine seria lucrurilor de același gen ori de aceeași specie; de aci, fiindcă se zice că unii vor *învia întâiu*, urmează că alții vor învia mai târziu, cu atât mai mult că în scriptură și tradițiune e vorba de învierea întâiu care va fi urmată de învierea generală sau a doua.

b) Cât despre schimbarea unora dintre cei vii, bărbații competenții afirmă că o seamă dintre dreptii celei din urmă generațiuni — la a doua venire — nu vor muri, ci se vor schimba și apoi vor forma cortegiul Mântuitorului¹⁾. Despre această schimbare pe lângă textul citat, vezi; I Cor. 15, 5 2; Lc. 17, 34 = Mt. 24, 40: „unul se va lua și altul se va lăsa”.

3. I Cor. 15, 51—52: „nu toți vom adormi, însă toți ne vom schimba”.

Privitor la sensul acestui text sunt mai multe păreri; și în special se discută dacă la arătarea Domnului vor muri toți ori nu. Estius²⁾, Cornelius a Lapide³⁾, Drach⁴⁾, Bernardus a Piconio⁵⁾ Mechineau⁶⁾, Sales⁷⁾, sunt de părerea că toți cari vor fi în viața la venirea lui Isus, vor muri.

Alții în schimb susțin că sf. Pavel atât aci, cât și la I Tes. 4, 17, învață că dreptii cari vor trăi la venirea Domnului nu vor gusta moarte, ci vor trece deodată la nemurire; așa Delattre⁸⁾,

¹⁾ In Omnes Divi Pauli epistolas Comment., tom. II, anno 1858—59, ad Thesa., pag. 581.

²⁾ Comment. in Ep. S. Pauli, I Cor. 15, 51.

³⁾ Epitres de S. Pauli, Parisii, 1875, pag. 226—227.

⁴⁾ In Ep. B. Pauli Apostoli... Parisii, 1871, vol. IV, pag. 354.

⁵⁾ La Parusia nelle Epistole di San Paolo, in Civiltà Cattolica, 1919, vol. I, pag. 205; vol. II, pag. 429.

⁶⁾ Il Nuovo Testamento commentato, Torino S. E. I. 1925, vol. II, pag. 182, 415, 366.

⁷⁾ Le second événement de Jésus-Christ et la dernière génération humaine. Louvain, 1831.

Corluy¹⁾, Rambaud²⁾, Padovani Antonius³⁾, Fillion⁴⁾ Fouard⁵⁾, Cornelly⁶⁾, Nascimbene⁷⁾, Knabenbauer⁸⁾, Ogara Florentinus⁹⁾, Cenlemans¹⁰⁾, Murillo¹¹⁾, Lattey¹²⁾, Prat¹³⁾, Van Im Schoot¹⁴⁾, Voste¹⁵⁾, Colon¹⁶⁾, și H. Colunga¹⁷⁾. Toți aceștia, privitor la schimbarea dreptilor la arătarea Domnului, sunt de perfect acord cu Părinții Ilenariști.

Referitor la înviere însă, unii cred că textul de mai sus e un argument puternic pentru a dovedi simultaneitatea învierii tuturor morților¹⁸⁾, pentru cuvintele: „Intru o clipă, în clipeala ochiului... și morții se vor scula nestricați”. Totuși, adevărul e că sf. Pavel, e preocupat numai de învierea dreptilor; căci din context apare că Apostolul vrea să îndrumeze speranța creștinilor la învierea glorioasă. Și într'adevăr păcătoșii, după judecata lui Pavel nu pot fi socotiți printre cei nestricați; în v. 52, 53 zice că „morții se vor scula nestricați”... căci se cade trupului acestuia stricăcios să se îmbrace întru nestricăciune⁴⁾; decât, cu ceva mai înainte apostolul scrie „că nu vor putea carnea și sângele să moștenească împărăția lui Dumnezeu, nici stricăciunea pe nestricăciune nu va moșteni”. Dacă, prin urmare, cei condamnați nu vor moșteni nestricăciunea, între cei cari vor învia nestricați nu va fi nici un condamnat, tocmai pentru că aci e vorba numai de învierea dreptilor. În felul acesta credem că am redat sensul genuin al Sf. Pavel,

¹⁾ Specilegium Dogmatico Biblicum, Gandavii, 1884, tom. I pag. 466.

²⁾ Les Epîtres de S. Paul, Paris, 1868, tom. I pag. 406.

³⁾ In Epist. ad Thesa. et Timoth. Parisiis 1894, pag. 43.

⁴⁾ La Sainte Bible commenté, Paris, 1904, tom. VIII, I ad Cor. 15, 5 pag. 207.

⁵⁾ Saint Paul, Paris, 1906, pag. 1934—314.

⁶⁾ Prior Epistola ad Corinthios, Parisiis 1903, pag. 506—11.

⁷⁾ Il problema escatologico in San Paolo, in „La Scuola Cattolica” 1919, vol. 17, pag. 293; vol. 18 pag. 38; pag. 431.

⁸⁾ Comment. in ep. ad Thesa., Parisiis, 1913, pag. 94.

⁹⁾ Los justos de la última generaci6n moriran, o no moriran? in „Estud. Eccles.” 4, 1925 pag. 154—177.

¹⁰⁾ Comment. in Ep. S. Pauli, I ad Cor. 15, 51, 1926, pag. 208.

¹¹⁾ Paulus et Pauli scripta, Romae, 1926, tom. I pag. 412.

¹²⁾ Justi in fine mundi non morientur, in „Verb. Domini” 8, 1926, pag. 309.

¹³⁾ La Theologie de Saint Paul, I pag. 128; II, pag. 443.

¹⁴⁾ De mysterio quod Paulus docet in I Cor. 15, 51—53, in „Coll. Ganday” 1922, pag. 171.

¹⁵⁾ in „Studia Paulina” Romae, 1928, pag. 61.

¹⁶⁾ „Paul (Saint)” in D T C. t. XI, (II) col. 2403—4.

¹⁷⁾ Un misterio revelado por San Pablo y la historia de una tesis teologica, in „Ciencia Tomista” Nr. 178—9, t. 79, fasc. 3, 4, pag. 161—194.

¹⁸⁾ Billot, op. cit. pag. 144.

că adevărat la sunetul trâmbiței: a) dreptii vor învia; și b) dreptii cei vii se vor schimba, desigur nu toți ci numai cei mai perfecți.

4. I Cor. 16, 23—24: „fiecărele intru a sa rânduială; începătura Hristos, după aceea cei ce sunt al lui Hristos intru venirea lui; apoi sfârșitul”. După doctrina părinților milenariști, sf. Pavel vorbește aci despre două învieri; mai mult, se găsesc aci toate elementele sistemului milenarist¹⁾.

B) Judecata din urmă

Părinții milenariști în calitate de comentatori ai sfintei Scripturi disting între judecata universală sau a viilor și între judecata din urmă sau a morților; care deosebire am văzut-o în documentele bisericii și o vom găsi-o și în textele sfintei Scripturi: „Et vor da seama celui ce este gata să judece pe cei vii și pe cei morți” I Petr. 4, 5. Acum, sunt mai multe texte în cărțile sfinte, al căror înțeles apare cu mult mai clar în sistemul milenarist, fie că amintesc în acelaș loc despre două judecăți distincte, fie că unele se referă numai la judecata viilor, altele în schimb numai la a morților. Așa:

a) *Despre judecata viilor*: „Și precum era în zilele cele mai înainte de potop, mâncau și beau, se însurau și se măritau până în ziua, în care a intrat Noe în corabie, și nu au știut până când a venit potopul și a luat pe toți: așa va fi și venirea Fiului omului. Atunci doi vor fi în câmp: unul se va lua și altul se va lăsa. Două măcinând la moară: una se va lua și alta se va lăsa” Mt. 24, 38—41. E vorba, prin urmare de oamenii cari vor fi distruși la venirea Fiului omului, prin judecata universală, tot așa cum au fost pedepsiți cu potopul (cf. II. Petr. 3, 3). Într'un mod foarte dramatic, această judecată e descrisă de profetul Daniil în cap. 7, sub aspectul *politic și social*, caracteristica principală a acestei judecăți, spre deosebire de judecata finală care privește pe singuraticii morți;

b) *Continuarea judecății: împărăția păcii*. Împărăția păcii va avea loc între judecata universală și judecata finală: e, așa dară, o împărăție *villoare*. Argumentele cari confirmă acest adevăr sunt nenumărate. Într'adevăr, privitor la conceptul împărăției păcii, în acelaș fel expus de sfântul Părinți, după sf. Augustin, comentatorii au inventat o sumedenie de teorii, după cum se poate constata din comentariul în Apoc. al lui Cornelius a Lapide și din Hetzenauer²⁾.

¹⁾ Cf. ALEXANDER TODD, op. cit. pag. 168—170.

²⁾ Exegesis Apoc, Romae 1914, pag. 377.

În împărăția păcii, satana va fi legat să nu mai seducă poezii (Apoc. 20, 2); va urma pacea socială, despre care vorbesc profetii (Is. 2); toate acestea se vor împlini, când poporul evreesc se va converti (Rom. 9, 11). Decât, până acum, nici una din ele nu s'a împlinit, așa că sunt de așteptat. Că poporul evreesc nu s'a convertit, o știm fără s'o dovedim. Rămâne să vedem celelalte părți:

Diavolul nu e legat

„Lumea toată întru cel rău este pusă” I Ioan, 5, 19; „Fiți trezi, privegheați, pentru că potrivnicul nostru, diavolul, umblă ca un leu răcnind, căutând pe cine să înghiță” I Petr. 5, 8; „și ne-a împiedecat satana” I Tes. 2, 18; „pentru că nu avem a lupta împotriva trupului și a sângelui, ci împotriva căpeteniilor, și a domniilor, și împotriva stăpânilor întunerecului veacului acestuia, împotriva dușmanilor răutății celor de supt ceriu” Efes. 6, 12. Referitor la acest text, sf. Ieronim scrie: „communis omnium Doctorum est opinio quod aer iste plenus sit contrariis fortitudinibus”.

Apoi, biserica în rugăciunile ei se roagă, să fim liberați de cursele diavolului. Așa Latinii din ordinul Papei Leo XIII la sfârșitul liturghiei rotesc următoarea rugăciune:

„Sfinte Mihaile Arhanghele, apără-ne în luptă; ocrotește-ne împotriva violenței și curselor deavolului. Cu smerenie ne rugăm ca Dumnezeu să-i poruncească lui; iar tu, Voievodul oștirii cerești, prin puterea dumnezească cufundă în iad pe Satana și pe celelalte duhuri răutăcioase, cari umblă rătăcind prin lume spre pierzarea sufletelor”.

Deci, pe când biserica zice: diavolul umblă prin lume, sf. Augustin susține: diavolul e legat; o astfel de sentință pentru noi e paradoxală și se împotrivesc praxeii bisericești¹⁾.

Pacea socială a lipsit și lipsește

Acest adevăr se constată din misiunea Mântuitorului și a bisericii. Căci în profeții se promite o pace perfectă și externă... O astfel de pace așteptau Evreii, învățăceii Domnului și Apostolii.

¹⁾ cf. HETZENAUER, op. cit. pag. 385—387. În legătură cu sectele, chestiunea a fost tratată de către păr. can. Dr. Nicolae Brnșau, în broșura „A doua venire a D. N. Isus Hristos”, Lugoj, 1926, a cărui părere despre *chiliasm* nu o primim decât în cazul că prin *chiliasm* înțelege ceea ce noi am numit *gregori milenare* (cf. Cultura Creștină, Nr. 1—3, 1941, pag. 102—4). De altfel, toate problemele acestea în mod practic le vom trata într'un studiu aparte: „Apostolatul preotului în mijlocul sectarilor”.

Hristos însă a declarat că n'a venit să aducă pace pe pământ, ceace înseamnă că n'a adus pacea externă despre care vorbește Scriptura, ci numai pacea internă, adică împăcarea oamenilor cu Dumnezeu. Pacea externă va urma și ea, după judecata universală, când cei răi vor fi distruși, scandalele vor fi scoase din lume de către îngeri (Mat. 13, 41); Hristos însă la întâia venire n'a venit să judece pe nimeni, după cum însuși a declarat lui Nicodim (Io. 3, 17). Mai departe, misiunea bisericii e continuarea misiunii lui Hristos; iar Hristos n'a promis pace bisericii ci suferințe și persecuții: „Vă trimiț pe voi ca pe niște miel în mijlocul lupilor (Lc. 10, 3 = Mt. 10, 16). Apoi, biserica acum e luptătoare (Apoc. 6, 2) și astfel nu poate să fie pace în timp de războiu, dar după ce va triumfa asupra dușmanilor — lumea și deavolul — va începe pacea promisă (Apoc. 11, 15; 20, 1). Iar că satana va fi legat și astfel biserica se va bucura de o pace absolută, o mărturisesc toți bibliciiști de seamă¹⁾.

c) *Terminarea judecării din urmă: Judecata finală.* (Cf. Cultura Creștină, Nr. 1—3, 1941, pag. 102). După ce vor trece toate acestea, va veni și ceace așteptăm cu toții, vederea față la față a lui Dumnezeu, *cerul* Tatălui ceresc, lăcașurile pregătite de Mântuitorul „*ubi vacabimus et videbimus, videbimus et amabimus, amabimus et laudabimus*”. Până atunci, să zicem adeseori cu Giovanni Papini:

„De acum... nu ne mai rămâne decât nădejdea întoarcerii tale. De nu vî să-i trezești pe adormiții cuibăriți în mocirla stă-tută a iadului nostru, e semn că osânda-ți pare prea scurtă și ușoară, față cu trădarea noastră; că nu vrei să schimbi orându-rea legilor tale. Ci făcă-se voia ta, precum în cer așa și pe pământ, de-acum și pururea și'n vecii vecilor, amin.

Dar noi, cei din urmă, te așteptăm. Te vom aștepta zi de zi, în ciuda netrebniciei și-a neputinței noastre. Toată iubirea pe care vom fi în stare s'o stoarcem din inimile noastre pustiite, închină-ți-o-vom ție. Ție, cel Răstignit. Ție care fost-ai chinuit pentru iubirea ce ne-ai purtat. Ție, care acum ne chinui cu toată strășnicia cotropitoareii tale iubiri²⁾.

(Stăruit).

ALEXANDRU TODEA

¹⁾ C. A. LAPIDE, Apoc. 20, 9, t. XXI, pag. 358; Knabenbauer, In Apoc. 20 14.
²⁾ Viața lui Isus, trad. de Al. Marcu, ed. II, 1941, pag. 559.